

# FESTES POPULARS AMB BOUS. EL CAS D'ULLDECONA

---

Per NARCÍS PONCE CALLARISA

## INTRODUCCIÓ

### Motivació i inquietuds

Quan vaig saber que havia de realitzar un treball de recerca, el primer que tenia clar era que volia que fos sobre quelcom relacionat amb el meu poble: Ulldecona. I, una vegada relatiu al poble, que m'agradés mínimament.

A final del 2009, mentre cursava 1r de batxillerat, vaig pensar diversos temes per al treball de recerca i pel cap me'n rondaven dos de relacionats amb Ulldecona que era el que pretenia. Un tractava sobre les Festes Quinquennals i l'altre, sobre les festes tradicionals amb bous. Després de cavil·lar-ho uns dies, em vaig decidir pel taurí.

Finalment, vaig escollir-ne el títol: "Festes populars amb bous. El cas d'Ulldecona". Per què em vaig decantar per est tema? Doncs, perquè m'agrada molt i a la vegada involucra el poble d'Ulldecona, ja que n'és un dels que celebren est tipus de festes taurines.

Com que era de caire històric, de seguida vaig considerar que el meu tutor havia de ser un professor entès en història, i així va ser: Ferran Grau.

### Materials i recursos

A banda del material que apareix a la bibliografia i a la webgrafia, hi ha cert material o documents que he emprat que no poden incloure's dins d'estos apartats. Són:

- Programes de festes d'Ulldecona des del 1931 fins al 2010, tot i que no els tinc tots, però com a mínim 5 o 6 de cada dècada, sí.
- Fotografies velles (més de 30 anys), que he demanat a gent del poble o també les he extret dels programes on també n'hi havia alguna.
- Una càmera digital que enregistrés vídeo per gravar les entrevistes.

### **Àrea d'estudi i context: matèria, temps i espai**

La matèria d'estudi són les festes populars amb bous, tradicionals i sense mort de l'animal, amb un repàs ràpid al món, una anàlisi de les modalitats que se celebren a Espanya i, per tant, també a Catalunya, amb diversos aspectes que comporta la festa. N'explico una mica la història i, finalment, en un apartat més ampli, l'evolució històrica que ha tingut esta festa taurina a Uldecona des que es tenen referències fins al 2010.

## **1. MODALITATS DE FESTES POPULARS AMB BOUS A LA PENÍNSULA IBÈRICA**

Estes són les bàsiques o més esteses, però a partir d'aquí i depenent de la zona geogràfica i les seues tradicions poden haver-hi moltes variants.

### **1.1. Bou embolat**

Al treball, vaig inventariar les més esteses com el bou embolat, el capllaçat, a la plaça, bous de carrer, a la mar i concursos de retalladors, però aquí només fem una petita aproximació a la modalitat de celebracions taurines que consisteix a col·locar unes estructures metàl·liques amb unes boles als extrems on es calarà foc. El procés és el següent:

El bou en qüestió (o vaca de vegades) arriba al lloc on s'ha de dur a terme l'espectacle dins d'un camió particular de la ramaderia. Abans de fer-lo entrar al recinte (un carrer, una plaça...) adaptat per a l'ocasió, una colla d'emboladors (generalment formada per grups entre 5 i 10 persones), per la part de dalt del camió que està mig descoberta, capllaça l'animal per la base de les banyes i el lliga al mateix camió per subjectar-lo i així facilitar-ne el procés, ja que si es mou gaire ho complica tot. I, mentrestant, altres membres de la colla van preparant el material necessari per embolar-lo. Un cop enllestit, el camió s'encula per una porta que sol haver en tots els recintes i es dóna corda als aficionats (tot guiat pels emboladors) que es passa per un forat que hi ha en una estructura de fusta o de ferro, que pot variar depenent de les poblacions, però el més comú solen ser pilons i bancs, que és el lloc on se situa el bou una vegada surt del camió. Aleshores, una vegada n'ha sortit i s'ha situat al punt on s'ha d'efectuar l'embolada, és subjectat per aficionats, i algun embolador també, i dos dels emboladors són els encarregats de col·locar unes estructures de ferro a les banyes, a la punta de les quals duen les boles que posteriorment s'encendran. Són estructures adaptades a la forma de les banyes i en sobresurt un tros que va separat per la bola amb el foc.

Havent subjectat correctament estes estructures, es bota foc a les boles esmentades banyades amb quitrà. La gent que envolta l'animal se'n va i només es queden el que ha de tallar la corda i un altre que s'aferra a la coa.

Així, un li talla la corda amb un bon ganivet i el que l'aguanta de la coa

és arrossegat uns metres per la força del bou i aleshores l'amolla. Seguidament, surten espurnes com si fossen focs d'artifici situades a les boles de foc per donar-hi un toc de més grandesa o, si més no, per impressionar un poquet més.

Després, l'actuació és la mateixa que la d'un bou sense embolar i la durada ha variat durant els anys. Actualment, té una durada més curta que anys anteriors, tot depenent de la zona geogràfica en què ens trobem.

A Catalunya, concretament, ha canviat a causa de la Llei 34/2010, de l'1 d'octubre, de regulació de les festes tradicionals amb bous, la qual explicita que només poden estar-hi 15 minuts. Abans hi romanien fins que s'apagava el foc.

## Història

El bou embolat forma part de la cultura de les festes populars des del principi del temps. Ha sobreviscut a papes, reis i dictadors. Tot i així, ha arribat fins als nostres dies, encara que hagen evolucionat les formes d'embolar amb el pas dels anys.

Una tradició ancestral que es remunta segles enrere, aproximadament des del 200 aC, quan, a les batalles de les Guerres Púniques, els exèrcits cartaginesos, romans i celibers utilitzaven els bous amb pals de fusta o llenya encesa damunt de les banyes per lluitar així a les ofensives realitzades a prop de la costa mediterrània. Des de llavors que s'embolen bous a tot Espanya, tot i que l'ús de foc amb bous només és permès a la Comunitat Valenciana, Catalunya, Aragó i algunes zones de Castella-Lleó i d'Extremadura. Fins no fa gaire se'n realitzaven també a la Comunitat de Madrid, però l'Administració els prohibí de cop.

A més, hi ha altres fonts que barallen altres possibilitats sobre l'origen del bou embolat. Es creu, també, que l'origen és més recent, concretament del segle XIX. S'explica que, a causa de la falta d'il·luminació de l'època, ja que no hi havia electricitat o si més no a la gran majoria de poblacions no n'hi havia, van decidir posar al bou una mena d'estructura o ferramenta especial per al cap o les banyes perquè pogués suportar dues torxes en forma de bola, d'aquí prové el nom d'*embolat*, per així avisar la població de la presència del bou pels carrers durant les hores en què no hi havia llum solar.

Avui dia potser ja no faria falta, ja que disposem d'electricitat suficient per il·luminar els carrers i les places correctament durant la nit, però s'ha mantingut la tradició fins als nostres dies. I, a més, a molts pobles i ciutats on té lloc esta modalitat taurina, d'ençà d'uns anys cap aquí, s'han creat penyes, colles o grups d'emboladors aficionats, o alguns ja gairebé professionals a causa de la seua trajectòria embolant bous, que es desplacen pels pobles per embolar-los i últimament també es fa amb vaques amb el mateix sistema

que els bous.

Així, l'acció d'embolar els bous o les vaques, és a dir, immobilitzar l'animal en un piló o banc, posar les estructures de ferro o d'acer a les banyes ben subjectes perquè no caiguen, botar foc a les boles, tallar la corda que el subjecta i aguantar-lo un moment de la coa a la sortida, s'ha convertit en tot un art i un saber fer en el qual hi ha una mena de competició entre les diferents colles d'emboladors per veure quina ho fa millor i més ràpidament. I, així, en alguns pobles o ciutats s'organitzen concursos d'emboladors.

### **Concursos d'emboladors**

És una lluita de titans entre sis persones i un bou. Un grup d'aficionats i professionals de l'embolada porten al límit de l'impossible esta pràctica en què es conjuga coordinació, valor, tenacitat, tècnica, sort i fins a nou tecnologies. La finalitat és col·locar-hi els aparells en el menor temps possible.

Estos concursos porten molt de temps realitzant-se en diferents llocs d'Espanya, però va ser a partir de final dels 90 quan van prendre força a les places de Castelló i València. Des de llavors, les colles d'emboladors s'han anat perfeccionant juntament amb els aparells per embolar que també han millorat força.

En l'actualitat, els concursos més importants se celebren a Castelló, València, Saragossa, Amposta, La Almunia i Borja.

Les quadrilles o colles més importants en estos últims anys quant a una participació més regular han estat:

- Amposta (Tarragona): rècord d'Espanya d'embolada en piló en 3,89 segons, el 2009



Estructures metàl·liques que es posen a les banyes del bou per embolar-lo

Font: revista *Bous al carrer*

- Épila (Saragossa): rècord d'Espanya d'embolada en banc en 3,67 segons, el 2010

- La Almunia de Doña Godina (Saragossa)

- Ximo i Xato, de Puçol (València)

- Colmenar de Oreja (Madrid)

- Borja (Saragossa)

Les embolades dels d'Amposta i dels d'Épila, com s'ha vist, són les més ràpides en competició.



Embolador i bou en el moment de tallar la corda (embolada en piló)

Font: Google imatges



Grup d'emboladores en el moment de tallar la corda

Font: revista *Bous al carrer*



Bou embolat  
Font: Google imatges



Tallant la corda d'una embolada al banc  
Font: elaboració pròpia

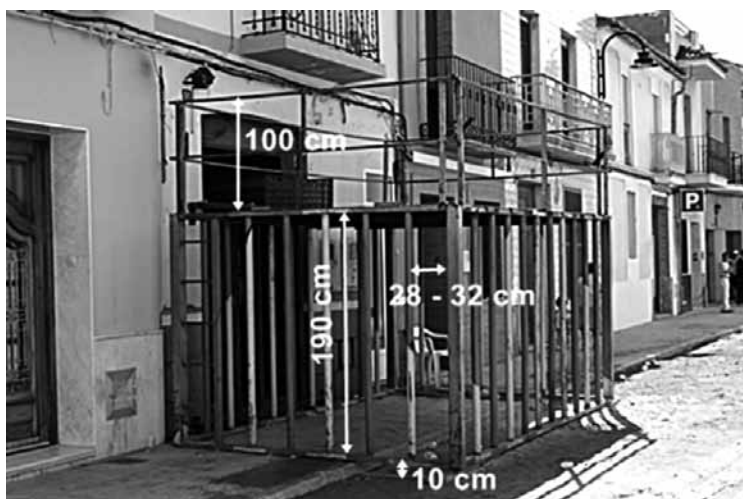
## **1.2. Bous a la plaça**

És la modalitat més estesa juntament amb els bous al carrer i la que sol abundar més durant els dies que es realitzen estos actes en una localitat. Consisteix a soltar bous o vaques en un recinte tancat, plaça o similar, construït amb barreres de protecció, i grades per al públic, per tal d'evitar que els animals s'urtiguin del recinte. Pràcticament, és el mateix que els bous al carrer, però la particularitat rau en el recinte on se celebren que ha de ser amb el terra d'arena, a diferència dels de carrer que és sobre asfalt o empedrat, i el recinte ha de ser tot de carafals i al carrer les cases hi col·laboren.

Depenent de cada poble i cada zona, i les seues tradicions, pot variar, però sempre seguint una mateixa estructura.

Es construeix un recinte (redó, quadrat, rectangular, ovalat...) tancat, més gran o més menut depenent de pobles i ciutats, amb carafals que o bé poden ser de fusta o de ferro.

Els de ferro són com gàbies amb unes barres verticals per on s'amaga la gent i el bou o la vaca no pot passar-hi per culpa de les banyes, ja que és massa estret per a ells (tot i que alguna vegada se n'ha escapat algun). A la part superior d'estes barres, s'hi posa una base també metàl·lica per suportar la gent que hi ha damunt i una barana de seguretat. Est tipus de carafal és més modern que el de fusta.



Un carafal de ferro amb les mides reglamentàries  
Font: Google imatges

Estos carafals es disposen tots junts un al costat de l'altre sense deixar cap espai buit. Depenent de la població, les places són totes amb carafals de ferro, de fusta o una barreja de totes dues, intercalant-hi carafals de ferro i de fusta.

Els de fusta, antigament, es feien amb carros, però darrerament pràcticament s'han substituït per remolcs de tractor. Consisteix a posar un carro de manera horitzontal o vertical, segons convinga, i recolzar-hi una estructura de fusta feta amb taulons, troncs... a manera d'escala perquè la gent pugui pujar-hi. I damunt del remolc se situa la gent per estar a refugi i observar l'espectacle.

Darrerament, també han sortit empreses venedores de carafals de tot tipus, barreres... i en alguns llocs podem veure places portàtils que solen ser majoritàriament amb els barrots de ferro.

En molts pobles i ciutats, l'acte de construir els carafals per crear la plaça s'ha convertit en tot un acte multitudinari per part de la gent i dels grups d'amics del poble que tenen un carafal.





Plaça amb carafals de fusta on s'observen les rodes dels carros darrere les fustes i sense cap obstacle al mig (un poble d'Espanya, anys 50)

Font: Google imatges



Carafals actuals de fusta recolzats sobre un remolc. Uldecona, 2010

Font: elaboració pròpia

Un cop construïda la plaça, a l'interior podem trobar: el bou embolat anomenat anteriorment i la solta de bous i vaques «normal», que seria ni capllaçats ni embolats, és a dir, un animal solt amb total llibertat dins del recinte.

En molts llocs, és habitual soltar-hi vedells o jònecs<sup>1</sup> perquè els menys valents o els més jòvens súrtinguen a la plaça (coneguts popularment com a «confiteres»).

Un altre tipus de bou seria el *cerril*. Es tracta d'un bou que mai ha estat toreadat abans, és a dir, que no ha tingut contacte amb gent dins una plaça, un carrer... que sempre ha estat al camp amb la ramaderia. Una de les

<sup>1</sup> Brau o bou de menys de dos anys d'edat.



motivacions que té est bou és la incògnita de saber com reaccionarà davant d'una situació nova per a ell.

Els tipus de places, els carafals, la manera de torejar... ha evolucionat molt en els últims 30-40 anys i, actualment, la majoria de places compta amb nombrosos obstacles i/o estructures per fer més vistós l'espectacle i perquè l'animal pugui lluir més.

Els elements més comuns que trobem avui dia a les places són:

**Les escales o piràmide:** estructura piramidal (d'aquí el nom) amb escales de fusta a banda i banda per on la gent intenta fer pujar l'animal. Les persones hi pugen per un costat i en baixen per l'altre, generalment. En algunes, dalt de tot, tenen una estructura estreta i alta de ferro, a manera d'escala, per enfilar-s'hi si és necessari.



Una vaca dalt la piràmide i la gent a refugi excepte un valent. Ulldecona, 2010

Font: elaboració pròpia

**El banc:** és una estructura rectangular de fusta que permet asseure-s'hi com en un banc urbà, buida pel mig i que admet la introducció de persones que queden protegides del bou pels costats. Té un forat per passar la corda del bou embolat. De vegades algun animal (si és bo) salta el banc.



Vaca saltant el banc a les Cases d'Alcanar



Aficionat «treballant» la vaca al banc

Font: elaboració pròpia

**La taula:** se'n diu així perquè és com una taula. Té quatre potes de ferro i la part de dalt és de taulons de fusta. Habitualment, els toreros fan pujar l'animal dalt i de vegades s'amaguen a sota.



Aficionat jugant amb la vaca des de sota



Bou pujant dalt la taula darrere l'aficionat

Font: elaboració pròpia

**El piló:** pal de fusta o de ferro, collat a terra, d'una altura aproximada d'entre 150 i 200 cm amb un forat per passar la corda del bou embolat. L'única funció és per embolar el bou o la vaca. Generalment, si hi ha banc, no hi ha piló, però en algunes places ambdós coincideixen.



Exemple d'un piló amb el forat a terra



Piló amb la corda de l'embolat passada

Font: Google imatges (les dues)

Estos quatre són els obstacles més comuns i bàsics que, o bé un o bé l'altre, solen haver a les places de bous, però, «com que cada casa és un món», moltes localitats tenen alguna particularitat pròpia que les fa diferents o originals. Aquí tenim una xicoteta mostra d'alguns elements peculiars:



Curiosa l'estructura de fusta de Sta. Bàrbara



Estructura de fusta per fer pujar l'animal, amb carafals de fustes amb remolcs al fons

Font: elaboració pròpia (les dues)



Piscina a la plaça de bous de Vidreres (Girona)

Font: <http://www.correbousvidreres.cat>



Reaprofitant una estructura de ciment

Font: elaboració pròpia



Aprofitant una barca de la localitat costanera tarragonina de St. Carles de la Ràpita

Font: <http://www.elsbouslanostreaaficio.es>

## 2. ESPECTACLES TAURINS A LA RESTA DEL MÓN

En est apartat no pretenem fer una recerca extensa, sinó un repàs dels principals espectacles taurins similars a les modalitats de festes populars amb bous a Espanya arreu del món. Per elaborar-lo, hem utilitzat bàsicament la Viquipèdia (enciclopèdia web) i alguna revista de *Bous al carrer*.

## 2.1. Índia

### Jal·likattu

Jal·likattu és una festa popular de Tamil Nadu (estat que pertany a la Unió Índia), similar a les festes populars amb bous espanyoles. També es coneix com «Manju Virattu», que significa córrer amb el bou.

Forma part de la celebració religiosa de Pongal que té lloc cada any a la primera meitat de l'any. Els xics més valents intenten pujar al llom del bou i mantindre-se'n damunt com més temps millor.



Xic aferrant-se al llom de l'animal envoltat per més jòvens

Font: <http://www.viquipèdia.com>

## 2.2. França

### 2.2.1. Correguda camarguesa

Les corregudes camargueses o corregudes a la *cocarde* (*Course Camargaise*), també conegudes com la «carrera de Rosette», són espectacles que tenen lloc a les places de bous dels pobles de la zona més pròxima a Espanya, del Llenguadoc-Rosselló, concretament a les localitats de la regió de la Petite Camargue que comprèn part d'Hérault i Gard.

Consisteix que uns hòmens (*razeteurs*) intenten traure al bou un rosetó que porta al cap, entre les banyes.



Un razeteur en plena actuació

Font: <http://www.viquipèdia.com>



Com a curiositat, trobem que a Ceret, França, a la Catalunya Nord, la banda de música toca l'himne de Catalunya, *Els segadors*, abans de cada espectacle taurí. És una manera de reivindicar la catalanitat de la vila i dels bous.

### 2.2.2. Correguda landesa

La correguda landesa és un espectacle basat en salts i retalls en el qual les vaques surten embolades, però no significa amb foc, sinó amb unes boles que cobreixen les puntes de les banyes perquè no les puguin clavar i no facen tant de mal. És la distracció tradicional dels gascons.



Saltant la vaca a peus junts  
Font: Google imatges

### 2.2.3. Portugal

S'anomenen «toradas» i «largadas» i, com a San Fermín de Pamplona, es realitza en plena població. En estes festes no es mata el bou, simplement se'l venç amb un joc de força molt elegant i pintoresc, abans de la qual cosa es desenvolupa un bell espectacle de relloneig i se li col·loquen banderetes des del cavall, tot això amanit amb indumentària del segle XVIII.

També hi trobem un altre tipus d'espectacle taurí anomenat «forcados». Consisteix a dominar el bou només amb la força de 8 persones, fins que el tomben a terra.



Vuit hòmens intentant tombar el bou a terra  
Font: Google imatges

## **2.2.4. Amèrica del Nord**

### **2.2.4.1. La correguda lusocaliforniana**

Les comunitats portugueses que hi ha a l'estat de Califòrnia als Estats Units han conservat les corregudes de bous a l'estil portuguès, encara que amb algunes modificacions. No hi ha sang, són anomenades «Bloodless bullfight», i no es pica ni es claven banderetes al llom del bou ni se'l mata. El bou porta un Velcro damunt i les banderetes s'hi enganxen sense causar-li cap ferida. Pel que fa a la resta, és com una correguda portuguesa.



Hòmens aguantant l'embestida del bou  
Font: Google imatges

## **2.2.5. Colòmbia**

### **«Las corralejas»**

«La corraleja» és una festa popular que se celebra per la costa del Carib colombiana i prové de l'època colonial espanyola. Consisteix a soltar bous en una plaça construïda per a l'esdeveniment. La plaça és considerada com un corral enorme, d'aquí el nom. Els participants més importants són els «manteros» i uns «banderilleros» i «garocheros» que van a cavall.



Plaça de Sincelejo (Colòmbia) plena de gent per veure les populars «corralejas»  
Font: revista *Bous al carrer*



Com a curiositat trobem que, de l'11 al 24 de gener de 2010, la colla d'emboladors d'Amposta formada per Enrique Morales, Quico Morales, Juan José González, Francisco Ramos i Santi Falcó, hi van dur a terme una estada convidats per les autoritats municipals de Sincelejo (Colòmbia), on van ser acollits com a herois i van practicar algunes embolades.

## 2.2.6. Perú

### 2.2.6.1. «Yawar Fiesta»

Esta festa taurina és un costum importat pels espanyols, però modificada pels habitants de la regió d'Apurímac, als Andes. La festa, coneguda com «Yawar Fiesta» (festa de la sang, en quítxua), té lloc al juliol i se sol interpretar com una celebració de l'expulsió dels conqueridors espanyols pels peruans, encara que no hi ha un consens acadèmic definitiu sobre la simbologia i funció.

Per això, posen un còndor salvatge al llom d'un bou «pullcay», prèviament immobilitzat amb una corda. Un cop ben assegurat, tallen la corda i el bou surt rabiós, saltant, en sentir les fortes picades del còndor. Quan el bou queda esgotat, alliberen l'au i la retornen a les muntanyes. Si el còndor no sobreviu a la celebració, es considera un mal auguri.



Bou amb el còndor damunt  
Font: Google imatges

## 2.2.7. Costa Rica

A Costa Rica, les curses de braus més populars es realitzen a fi d'any, entre el 24 de desembre i el 2 de gener, generalment a la plaça de bous de Zapote, organitzades per la Comisión de Festejos Populares, encara que hi ha altres curses importants com les practica-des a les Fiestas de Palmares que, juntament amb les de Zapote, són les dues festes populars més importants del país.



«Toreo a la tica» de manera grupal  
Font: Google imatges

En el cas de Costa Rica, les curses s'efectuen sempre sense matar el bou ni causar-li dany físic. Hi ha diferents activitats de toreig, incloent-hi el tradicional (sense la mort del bou), el bufó i l'improvisat, que consisteix en el

fet que un grup nombrós de toreros improvisats (és a dir, no professionals) esquiven un bou de manera grupal i esta és la forma més popular de torejar, anomenada «toreo a la tica».

## **2.2.8. Argentina**

### **2.2.8.1. «Toreo de la vincha»**

És una herència de la colonització espanyola. És l'única festa taurina que hi ha a la República Argentina i no es fa cap mal físic al bou, només cal traure-li una *vincha*. El ritual diu que qui aconseguisca traure la *vincha* al bou ha d'oferir-la com a ofrena a la Mare de Déu.



Un home a punt de traure la *vincha* al bou  
Font: Google imatges

## **3. HISTÒRIA DELS BOUS COM A ESPECTACLE**

Esta activitat té antecedents que es remunten a l'edat de bronze i s'ha desenvolupat al llarg dels segles com una forma de demostració de valentia, a l'estil d'algunes tribus que encara practiquen ritus per passar de la infància a l'edat adulta.

### **3.1. Antecedents**

Es coneix l'abundància del bou salvatge des de la fi del paleolític fins al neolític, l'existència del seu culte durant l'edat de bronze ibèrica i del seu sacrifici religiós per part dels cel·tibers.

#### **3.1.1. Edat antiga**

Als amfiteatres romans, es presenciaven altres tipus de combats en què participaven bous braus que lluitaven contra altres feres. De l'època romana, s'han conservat nombrosos mosaics i escultures amb representacions de caça de bous braus i altres jocs amb bous.

A l'antiga Roma, s'assistia a espectacles amb «uros» (la primera raça de bous) als quals soltaven a l'arena del circ per capturar-los i matar-los. També soltaven raberes de bous braus als cristians durant les execucions públiques que es realitzaven durant l'època en què eren perseguits. A més, utilitzaven els bous com a entrenament addicional per als gladiadors.

Posteriorment, tant els àrabs com els cristians van lluitar contra el bou als territoris de la península Ibèrica. Probablement l'origen l'hem de buscar en un préstec cultural vinculat a les celebracions paganes —entre les quals també hauríem d'afegir les cretenques.

### **3.1.2. Edat mitjana**

L'origen d'estes festes amb bous el trobem entre la noblesa. Eren els nobles els que mantenien i fins i tot impulsaven estes celebracions. Ho van convertir en una forma d'entrenar-se per a la guerra.

Al principi era una mica exclusiu d'est estament. Comptaven amb la participació de cavallers que llancejaven des dels seus cavalls els toros. El poble només podia observar.

Però no només participava la noblesa, la reialesa també ho feia servir com a mitjà de celebració davant de múltiples esdeveniments, com fires tradicionals, festes i esdeveniments nacionals o locals, així com també casaments i batejos reials, càntics de primeres misses, batalles guanyades als musulmans, etc.

Troblem altres participants econòmics d'estos festejos, com són l'Església, els gremis i les corporacions professionals que gestionaven la solta de caps de bestiar per al divertiment del poble.

Així, al llarg dels anys, les festes populars amb bous s'han convertit en una cosa imprescindible, arrelada en un senyal d'identitat per a les localitats que les celebren.

Un detall curiós és que l'orde dels jesuïtes a les seues missions a l'Equador, com que no podien protegir amb gossos els camps, per evitar que els indis els robessin utilitzaven amb gran èxit bous navarresos.

Així, durant el període entre el 1611 i 1670, els missioners espanyols van portar bovins navarresos a l'Equador, tot i que en est cas la seua intenció no va ser la d'estendre les festes de braus per aquelles terres, sinó més aviat utilitzar-los com a animals de guarda i defensa per evitar els espolis dels horts i terres confrontants amb les missions, que servien de suport als frares. Els bous navarresos, ja famosos llavors per la seua agressivitat, van causar el terror entre els indígenes americans i van permetre preservar la precària economia dels missioners, que van disposar al voltant de les seues terres d'un sistema de doble estacada tallada a cada angle. A cada costat del quadrat o rectangle resultant, es posava un dels bous portats de Navarra, que sempre estava disposat a arrencar davant el mínim soroll o davant la

presència dels nadius que volguessen entrar a les parcel·les sembrades i amb arbres fruiters dels frares.

### **3.2. El cas de Catalunya<sup>2</sup>**

La festa popular dels bous ha patit els mals consegüents al franquisme, quan avui se sap que el dictador odiava no sols els jocs populars sinó les mateixes corregudes de bous. L'estereotip al voltant dels bous i el sentiment d'espanyolitat va comportar un desprestigi social important tant dins com fora de les terres catalanes i, especialment, en determinats sectors progressistes.

#### **3.2.1. Els bous són catalans**

Estos jocs amb els bous sense mort de l'animal havien estat àmpliament estesos per tot Catalunya. La pervivència actual en algunes festes del nord del Principat i també en nombroses comarques veïnes, com les occitanes, no és altra cosa que una reminiscència i un clar indicatiu d'est passat ancestral.

Amb la primera estructuració de les celebracions patronals que es produeix a la baixa edat mitjana —segles XIV-XV—, la festa dels bous començà a vincular-s'hi paral·lelament al seu ús en les celebracions àuliques o cortesanes. A final del segle XVI, les festes votades en què precisament una comunitat decidia córrer els bous eren tan comunes i abundants que l'Església se'n replantejà la idoneïtat i, el 1567, acabà promulgant-se la butlla papal *De salutis gregis dominici* del papa Pius V contrària totalment al joc dels bous. Els anys posteriors, la posició papal serà variable, però la decidida utilització dels jocs amb bous durant l'Espanya dels Àustries al segle XVII refermarà estes festivitats. És en aquella època quan a Catalunya tenim notícies històriques del joc del bou capllaçat o bou amb corda.

El 1636, a Olot es té constància dels animals que són deixats lliures pels carrers i sabem que precisament ja corrien capllaçats. Els documents olotins confirmen: «[...] corregueren lo dit brau sens corda en la Plassa.»

Les limitacions sobre la festa reapareixeran a les acaballes del segle XVIII per part dels governs il·lustrats, que van atacar tot allò que tingués flaire ancestral, autòctona i d'identitat local i comunitària. El rei Ferran VII també prohibiria el 1814 i el 1815 el joc dels bous al carrer, però, amb els continus avatars polítics del segle XIX, les celebracions retornarien a les places i als carrers on s'han mantingut fins a l'actualitat. Així, els alcaldes, com a autoritats locals, tampoc no han seguit les disposicions contra els bous dels anys 1900, 1908 o 1931, per posar-ne alguns exemples.

#### **3.2.2. Primera referència sobre bous a Catalunya**

A l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre a Tortosa, es conserva una revista ano-

---

<sup>2</sup> Per redactar est apartat hem extret la informació, bàsicament, de la web: <http://www.bousebre.com>

menada *La Zuda-Boletín del Orfeo Tortosí Año I* (31.08.1913) i concretament al núm. 6 ("Del Llibre dels records. Unes festes de la Cinta memorables", p. 3-5), en què es descriuen les festes del 1900, hi ha una referència al *Llibre de clavaria* de Joan de Pedralbes, del 1461, en la qual es parla de fer córrer un bou a la plaça.

Així que la ciutat de Tortosa és la primera de Catalunya a celebrar actes amb bous de què es tinga constància fins al moment, ja que data del 1461 (s. XV).

### 3.2.3. El cas del correbou de Cardona

Els estudiosos han atorgat al «corre de bou» de Cardona —tal com el lèxic local l'ha perpetuat— una antiguitat que ens trasllada al segle XV.

A l'arxiu municipal d'esta vila del Bages, es conserva la documentació d'una despesa dels cònsols municipals de l'any 1500 per al correbou programat amb motiu d'haver estat pares els ducs de Cardona, costum que la vila ja celebrava amb anterioritat.

L'eliminació de les festes amb bous va ser un procés burgès que, a la Catalunya Vella, comportà la reducció a la mínima expressió de la festa dels bous; mentre que a la Catalunya Nova gairebé costà la desaparició dels seguicis populars o del fet casteller. Els amants dels bous tenien massa punts de contacte amb els practicants dels balls parlats o dels castellers, però n'hi havia un de fonamental: era gent de poca lletra i absolutament allunyada dels cercles de poder polític.

L'etnòleg Bienve Moya apuntava una part d'una citació de Carles Bosch de la Trinxeria, que hem completat, corresponent al 1887 que justifica sobradament el paper de la festa dels bous en l'anomenat cor de Catalunya:

«[...] En las fiestas mayores una de las costums que s' conservan y's conservarán encara molt temps, son las corridas de bous, atesa la afició dels pobles d'aquestes montanyas, encara molt més pronunciada en lo Vallespir. No hi ha poble ni poblet que per sa festa major no tinga sa corrida de bous o de vaques; es la principal diversió de la festa. Vich, Olot, Camprodon, Prats de Molló, Arles, St. Llorens de Cerdans, Ceret, ténen llurs corridas per la festa major. La corrida generalment se fa á la plassa principal del poble; se construhéxen catafals al entorn pera los espectadores. Un catafal adornat de garlandas de boix y banderas es lo reservat al Ajuntament y á la copla, á sota hi ha lo toril improvisat ab quatre fustas; los carrers que donan á la plassa son tancats aba rastillos. Los torejadores son los jovers de la població y pobles vehins. La plassa està plena de pagesos que s' fican sota'ls catafals. La copla toca l' contrapás ballat per los torejadores. De cop s'obre la porta del toril, y surt l' Moreu del más de la Boixeda, ab un floch vermell entre banyas, que s' passeja per la plassa, ensumant á sos amichs los pagesos sota'ls catafals y buscant una eixida pera tornársen al estable. - Tiréuli l' bot, crida la gent, y li tiran

entre camas un rotllo de cuyro que l' fa saltar y córrer una miqueta; lo públich s'anima, la música toca, lo bou fá algunas corregudas espantat per alló del bot, un toreador aixerti li pren lo floch en mitj de crits y picament de mans; surt l'amo del bou, En Joan, del más de la Boixeda ab son garrot: -há! há! passa, Moreu! há há!... lo torna á embarrar. Ne fan surtir un altre que fá lo meteix, y aqueixa funció dura tres horas. Creguin que es molt pesat. Los bous y las vacas que fan córrer están cansat de llaurar, vihen entre pagesos, son de la masia, amichs de la casa com lo demés bestiar; donchs ¿de qué 'ls hi ha de venir aixó de ferlos abordar á la gent? [...]»

La descripció de Bosch de la Trinxeria, escriptor de la Renaixença i insigne excursionista, pertany a la tendència vuitcentista que cercava el coneixement dels costums i les tradicions catalanes per tal de propagar-ne el coneixement i l'amor per la terra catalana. L'atmosfera muntanyenca i ramadera es respira a la plaça de bous que Bosch descriu i el joc amb els animals apareix reflectit amb tota l'autenticitat.

#### **3.2.4. La suposada importació valenciana als anys 30 del segle XX**

Entre les informacions que s'acostumen a donar sobre la festa dels bous de les terres de l'Ebre, hi ha la d'una suposada importació valenciana als anys 30 del segle XX, seguint els fluxos migratoris que provenien del sud dels Països Catalans. La realitat és diferent, ja que els fluxos de treballadors que van arribar des del País Valencià als camps d'arròs de l'Ebre a principi del segle XX són anteriors a la dècada dels 30.

#### **3.2.5. Extensió geogràfica de festes amb bous a les nostres terres**

Dins el marc espanyol, trobem que es realitzen espectacles taurins d'est tipus (amb les variacions particulars) arreu d'Espanya, però caldria destacar-ne l'abundància i la importància en algunes zones més que en d'altres i, concretament, la Comunitat Valenciana n'és capdavantera.

Actualment, se celebren 46 espectacles tradicionals amb bous en esta demarcació, repartits en 38 municipis. Estos espectacles són el centre de les festes majors d'estos pobles i els bous han arrelat com a tradició pròpia i atracció turística amb segell d'identitat propi del territori, tradició que ha de conviure obligatòriament amb el compliment de la legislació vigent i amb la sensibilitat cada vegada major en la nostra societat de respecte cap als animals.

Concretament, a Catalunya, celebren festes amb bous sense mort de l'animal els següents municipis:

Comarca del Montsià: Mas de Barberans, Uldecona, els Valentins, el Barri Castell, Alcanar, les Cases d'Alcanar, Sant Carles de la Ràpita, Godall, la Galera, Santa Bàrbara, Amposta, Sant Jaume d'Enveja, els Muntells, Masdenverge i la Sénia.



Comarca del Baix Ebre: l'Aldea, l'Ampolla, Camarles, Lligallo del Gànguill, Deltebre, Roquetes, Jesús, Campredó, Aldover, Xerta, Alfara de Carles, Paüls i els Reguers

Comarca del Baix Camp: Miami platja, Mont-roig del Camp

Comarca del Tarragonès: el Morell

Comarca de la Garrotxa: Olot

Comarca de la Selva: Vidreres

Comarca del Baix Empordà: Torroella de Montgrí

Comarca de l'Alt Empordà: Roses

Comarca del Bages: Cardona, Santpedor

Comarca del Barcelonès: Badalona

Comarca del Garraf: Vilanova i la Geltrú

Després de veure les localitats on tenen lloc actes taurins, ja siguen anomenats correbous, bous, toros... podem constatar que a la zona de Catalunya on més espectacles d'est tipus es produeixen és a les Terres de l'Ebre. De fet, en esta demarcació funcionen 33 comissions taurines, 24 penyes taurines i sis més d'emboladors, que representen més de 5.000 persones, segons dades de la Delegació Territorial del Govern a les Terres de l'Ebre de la Generalitat de Catalunya.

També hi ha a Catalunya, i concretament a les Terres de l'Ebre, sis ramaderies de bous braus: Rogelio Martí, a Alfara de Carles; Hilario Príncep, a Camarles; Margalef, a Amposta (antigament Soneca); l'Assut, a Xerta, i Pedro Fumadó (Xarnego), a Deltebre. Si bé en falta una, que és la de José Mur situada també a Alfara de Carles, hem de dir que esta darrera no es dedica a portar els animals per les places dels pobles, sinó que els cria i els ven a les altres ramaderies o a penyes taurines que compren bous «cerrils».

Tot est món, format per aficionats, professionals, ramaders, etc., mou molts de diners que beneficien el govern i també indirectament altra gent. En l'àmbit estatal, la recaptació per IVA dels espectacles taurins proporciona al govern finançament per sufragar 290.000 beques a estudiants d'ensenyaments no universitaris. Durant la temporada espanyola de 2008, es van vendre 10.461.000 entrades, que van comportar a taquilla uns ingressos de 435.018.000 €. L'IVA recaptat per est concepte es va elevar a 69.602.880 €.

### **«Correbous» o «bous»?**

Un altre tema que ens agradaria tractar mínimament és la forma d'anomenar estos espectacles taurins dins de Catalunya, ja que en funció dels diversos dialectes hi ha una diversa forma de denominar les coses. Entre elles els bous, lògicament.

Així, trobem que a les Terres de l'Ebre, que és on hi ha més afició, s'anomena només «bous». Per exemple: «On vas? Me'n vaig als bous» o «A festes fan bous».

I fora de les Terres de l'Ebre, tot i que la divisió potser no és exacta, s'anomenen «correbous» i en molts de casos «toros».

### Localitats on es van fer espectacles amb bous el 2009

A continuació, reproduïm una fotocòpia, cedida per un veterinari taurí, en què es mostra en forma de taula les localitats on es van fer bous durant el 2009.

### LOCALITATS CORREBOUS REALITZATS DURANT EL 2009

	DATA INI	DATA FI	DIES	LOCALITAT	Vets	Vet D (diürn) 12:00 a 23:59h		Vet N (nocturn) 00:00 a 11:59h	
						Dieta	Actuacions	Dieta	Actuacions
1	29-04-2009	02-05-2009	4	MAS DE BARBERANS	1	4	6	----	-----
2	09-05-2009	17-05-2009	9	ALCANAR	2	8	20	2	4
3	31-05-2009	01-06-2009	2	FESTA ERMITA (l'Aldea)	1	2	2	----	-----
4	11-06-2009	14-06-2009	4	BARRI VALENTINS (Uldecona)	1	4	6	----	-----
5	20-06-2009	28-06-2009	5	SEGRAGACIÓ (Sant Jaume d'Enveja)	1	5	6	----	-----
6	21-06-2009	27-06-2009	6	BARRI LLIGALLOS (Camarles)	2	5	12	1	1
7	21-06-2009	28-06-2009	6	FESTES DE SANT JOAN (l'Ampolla)	2	6	10	2	2
8	26-06-2009	27-06-2009	2	PEDANIA DE REGUERS (Tortosa)	1	2	4	----	-----
9	04-07-2009	05-07-2009	2	BARRI ST. CRISTÓFOL (Amposta) (Antiga celebració de l'Acollidora)	2	2	6	1	2
10	08-07-2009	10-07-2009	3	PATRONAT FESTES ROQUETES	1	3	3	----	-----
11	10-07-2009	19-07-2009	9	SANTA BÀRBARA	2	7	14	3+2D	5
12	11-07-2009	-----	1	FESTES ST. CRISTÓFOL (Corbera Ebre)	1	1	1	----	-----
13	14-07-2009	18-07-2009	4	EMD JESÚS (Festa Major)	2	3	3	1	1
14	15-07-2009	19-07-2009	3	VERGE DEL CARME (l'Ampolla)	1	3	4	----	-----
15	23-07-2009	31-07-2009	7	CAMARLES (Festa Major)	2	7	16	1+5D	7
16	24-07-2009	26-07-2009	2	FESTES SANT JAUME (Xerta)	2	2	3	1	1
17	24-07-2009	26-07-2009	2	ARNES	1	2	2	----	-----
18	24-07-2009	01-08-2009	7	PEDANIA DE CAMPREDÓ (Tortosa)	1	7	10	----	-----
19	24-07-2009	01-08-2009	7	SANT JAUME ENVEJA (Festa major)	2	7	12	2	2
20	24-07-2009	02-08-2009	8	SANT CARLES RÀPITA (Festa Major)	2	7	19	1	3
21	25-07-2009	26-07-2009	2	MIAMI PLATJA (Montroig de Camp)	1	2	2	----	-----
22	25-07-2009	04-10-2009	11	ALFARA DE CARLES	2	9	11	2	2
23	31-07-2009	02-08-2009	3	BARRI CASTELL (Uldecona)	1	3	5	----	-----
24	31-07-2009	08-08-2009	7	MASDENVERGE	2	6	12	2	3
25	01-08-2009	-----	1	BARRI HOSTAL (l'Aldea)	2	1	1	1	1
26	01-08-2009	03-08-2009	3	EL MORELL	2	3	4	1	1
27	04-08-2009	10-08-2009	5	POBLE NOU DEL DELTA (Amposta)	2	4	5	1	2
28	05-08-2009	10-08-2009	4	GODALL	2	3	5	1+1D	2
29	08-08-2009	13-08-2009	4	LA GALERA	2	3	6	1	2
30	09-08-2009	16-08-2009	6	EMD MUNTELLS (St. Jaume Enveja)	2	6	8	1	1
31	13-08-2009	22-08-2009	9	L'ALDEA (Festa Major)	2	8	20	1+3D	5
32	14-08-2009	20-08-2009	5	PAÜLS	2	3	3	2D	2
33	14-08-2009	24-08-2009	11	DELTEBRE (Festa Major)	2	11	18	1	2
34	14-08-2009	25-08-2009	11	AMPOSTA (Festa Major)	2	11	36	1+1D	4
35	15-08-2009	23-08-2009	9	LES CASES D'ALCANAR	2	8	24	3+1D	4
36	15-08-2009	24-08-2009	8	C.D. LA CAVA	2	8	14	2	2
37	23-08-2009	28-08-2009	4	LA SÈNIA	2	4	13	1	1
38	29-08-2009	-----	1	BARRI ESTACIÓ (l'Aldea)	2	1	1	1	1
39	04-09-2009	10-09-2009	4	ALDOVER	1	4	10	----	-----
40	05-09-2009	08-09-2009	4	FESTES SETEMBRE (St. Carles Ràpita)	2	4	6	1	1
41	06-09-2009	11-09-2009	6	EL CASC (Uldecona)	1	5+1N	13	----	-----
42	10-09-2009	12-09-2010	3	HORTA DE SANT JOAN	1	3	6	----	-----
43	10-11-2009	14-11-2009	3	FESTES DE NOVEMBRE (Xerta)	1	3	7	----	-----
44				FESTES ST. FRANCESC (Emd Jesús)					
45				Confr. Pesc. Verge Carme (St. Carles R.)					
46				BARRI DEL GRAU (Amposta)					

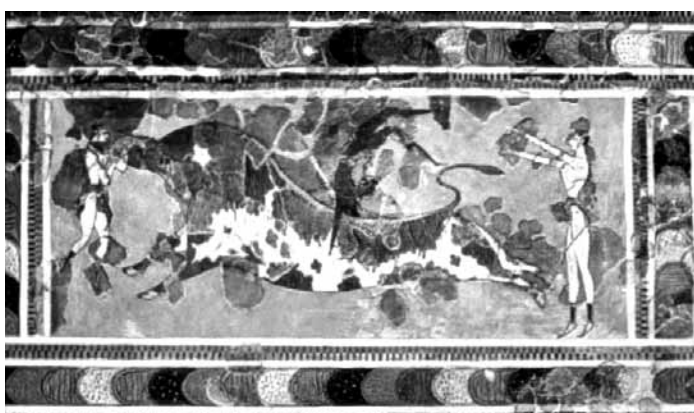
Taula que ens mostra les localitats de la demarcació de Tarragona que van celebrar actes taurins sense mort de l'animal durant el 2009. També ens indica el nombre de dies que van durar estos actes a cada població. On posa «Vet» és per als veterinaris, si fan horari diürn o nocturn, i dieta és el que es paga per estar allí tot el dia.

#### 4. ELS BOUS A L'ART

En est apartat no pretenem investigar a fons tots els pintors, escultors, etc. que tinguen obres amb temàtica taurina, sinó un simple i breu repàs d'alguns exemples en diversos aspectes per deixar constància, una mica, de la incidència del tema taurí en la societat passada i present.

##### 4.1. Quadres

Des de temps molt llunyans, s'han trobat referències de bous i, per tant, la gent representava el que veia a la societat. Aquí tenim una mostra d'un mosaic pertanyent a la civilització de la Creta minoica.



Fresc d'un acròbata d'un bou amb dues acròbates dones a banda i banda

Font: <http://www.viquipèdia.com>

Segles més tard, trobem un quadre referent a la butlla papal *De salute gregis dominici*. L'1 de novembre de 1567, el Papa Pius V va prohibir les curses de braus després d'haver escoltat els informes d'alguns dels seus col·laboradors més directes. La butlla *De salute gregis dominici* no deixava lloc als dubtes: «Estos espectacles en què es corren toros no tenen res a veure amb la pietat i caritat cristiana. Volem abolir estos espectacles cruentos i vergonyosos, propis no d'homes sinó del dimoni. Prohibim terminantment per esta nostra Constitució, que estarà vigent perpètuament. Prohibim, així mateix, que els soldats i qualssevol altres persones gosen enfrontar-se amb bous o altres feres en els espectacles esmentats, siga a peu o a cavall.» Dit això, hi afegeix: «I si algun d'ells morís allà, no se li done



Pintura en referència a la butlla papal posterior a l'època

Font: <http://www.bousalcarrer.com>

sepultura eclesiàstica.» El cas és que, un segle després, la canonització de Borja va ser celebrada amb tres dies de bous.

Ja al segle XIX trobem obres de Francisco de Goya i Lucientes. Va néixer a Saragossa el 1746 i morí a França el 1828. Va ser un pintor i gravador molt important que entre moltes altres coses va dibuixar una sèrie de gravats sobre el món dels bous i la tauromàquia, que va finalitzar el 1816 i que està concebuda com una història del toreig que en recrea les fites fonamentals.

Aquí tenim alguns exemples dels gravats amb temàtica taurina:



Font: Google imatges

#### 4.2. Pel·lícules

Pel que fa al cinema, també hi ha algunes pel·lícules en les quals apareixen bous, de vegades com a protagonistes i d'altres com a personatges secundaris. Seguidament, hi ha només una petita mostra d'algunes d'elles:

*La vaquilla* (1985), de Luis García Berlanga. Cinc combatents republicans de la Guerra Civil decideixen robar una vaca de les festes de la zona nacional.

*El brau blau* (2008), de Daniel V. Villamediana. Tracta d'un jove fascinat per la tauromàquia que intenta un toreig sense bou.



Caràtula de la pel·lícula



Caràtula de la pel·lícula

Font: <http://www.cineario.com>



*Knight & Day* (2010), dirigida per James Mangold, és una comèdia romàntica d'acció en la qual el protagonista, un agent secret que encarna Tom Cruise, ensenya a la seua núvia, Cameron Díaz, els llocs més bonics del món entre els quals es troben les ciutats de Cadis i Sevilla. En un moment de la pel·lícula són sorpresos pels dolents i inicien una fugida en una moto amb la qual entren dins el recorregut d'un «encierro». Comença una persecució entre els protagonistes dalt la moto, el cotxe que els persegueix, corredors especialistes d'arreu d'Espanya cridats per a l'ocasió i, el més important, els bous. Cal dir que durant el rodatge d'esta escena amb bous a Sevilla van escapar-se set bous que van ferir lleument dues dones, per la qual cosa les forces de seguretat van haver d'intervindre-hi.



Moment del rodatge de l'escena amb els bous. A la foto, Tom Cruise i Cameron Díaz  
Font: <http://www.bousalcarrer.com>

#### 4.3. Música

Dins el camp de la música, ens agradaria anomenar alguna cançó que fa referència als bous, com per exemple:

*El toro y la luna* de Los Centellas, que parla tota la cançó de la figura d'un bou que es troba al camp amb un riu i la lluna que s'hi reflecteix.

*Ulldecona* de Pepet i Marieta. El grup d'Ulldecona dedica una cançó al seu poble, en la qual cap al final fa referència a la festa dels bous dient: «[...] quan fem la torrada als bous [...]», recordant les tardes de bous al carafal berenant amb la família i els amics.

Per a banda de música, també trobem algun pasdoble compost a propòsit per a algun tipus de festa taurina. N'és un exemple, *El torico de la cuerda* de Luis Serrano.

## **5. EL CAS D'ULLDECONA**

En est apartat repassarem des de les primeres notícies que es tenen sobre la celebració d'actes taurins a Ulldecona fins a l'actualitat, tractarem els aspectes més importants o interessants com les ramaderies que hi han vingut, els carrers on s'han fet bous, les modalitats que s'hi han realitzat, el tema de la sanitat, les dates i la quantitat de dies que se celebraven bous, etc., així com també alguns fets curiosos dignes d'ésser esmentats ja siga a través de documents textuais o gràfics o a través de fonts orals entrevistades i que posteriorment anomenarem.

Ens ha resultat complicat organitzar la informació ja que fer una periodització per anys resultava molt difícil. Així, hem hagut d'optar per fer una periodització per èpoques.

### **5.1. Primeres referències**

Una de les primeres notícies de què es disposa sobre alguna celebració taurina és del segle XVII. Concretament, la trobem en un llibret titulat: *Apuntes históricos sobre el ermitorio de Nuestra Señora de la Piedad del término de la Villa de Ulldecona*, por el Dr. D. RAMÓN O'CALLAGHAN canónigo doctoral de la santa iglesia catedral de Tortosa, natural de dicha villa, del 1902.

Tracta sobre aspectes de l'ermita de la Pietat i diferents coses que van succeir a Ulldecona relacionades amb la Verge, l'ermita i el poble. Concretament, al "capítol III – Antigua Cofradía de Nuestra Señora de la Piedad", pàgina 16, relata:

«A 9 de Setembre de 1689 en la Vila de Ulldecona se feren unes grans festes á Nostra Señora de la Pietat, la cual se portá de la ermita de dita vila, per la institució de una Cofradía en la ermita de Nostra Señora.

Y hagué en dites festes tres sermons, los quals predicaren lo Dr. Francisco Mantrós de Ulldecona, lo Pare Mestre Albalat del Orde de Santo Domingo, y lo Rector de Sant Mateu. També y hagué un día de toros ab mols fochs y llumenaries [...].»

Això demostra que al 1689 ja s'efectuava algun tipus d'espectacle amb bous, almenys un dia. Però també és molt probable que ja abans d'esta data que ens dóna es fessen bous a Ulldecona, perquè es té constància d'un antecedent sobre bous a Ulldecona del 1664 (llibre de receptoria nova), tot i que no ho hem pogut comprovar personalment.

Amb la informació que ofereix sobre com va ser el dia de bous «ab mols fochs y llumenaries», tant podríem pensar que es pogués referir a un bou embolat o potser els «fochs y llumenaries» eren per il·luminar el carrer. No ho sabem, tot queda en una hipòtesi.

Després d'estes primeres dades que demostren la celebració d'actes



taurins a Uldecona, sabem que van continuar realitzant-se actes taurins a la localitat fins al segle XIX. Alguns dels antecedents que hi ha sobre bous al segle XVIII apareixen al llibre de receptoria nova i detallen: «19 L 8s 4d a Pere Torta d'Amposta per una correguda de toros per a N.S. de la Pietat i als pastors, majorals i homens que anaren.» Això passava el 12 de febrer de 1707. I continua: «16 L 5 sous 6 diners a Josep Verdiell, sucrer, per 63 L de confitura seca i 7 L de sucre esponjat per als cadafals de la vila y els comedians y cantors en les dos corregudes de bous se feren en les dites festes.» Estos documents deixen constància que a Uldecona es van fer bous durant el segle XVIII. Potser només un dia a l'any, diversos... podria ser també que algun any no se n'haguessen fet per motius diversos (polítics —prohibicions—, econòmics —falta de diners—, etc.). I segurament si es realitzaven dins del poble devia ser a la plaça de l'Església com es va fer fins ben entrat el segle XX.

## 5.2. De final del segle XIX a la Guerra Civil (1936)

Un article de F. Itarte del 1990 exposa les festes majors de cent anys enrere, per tant de final del s. XIX. Pel que fa al tema dels bous, hi trobem el següent:

«Siguiendo las tradicionales costumbres de esta villa, en los días diez y seis y diez y siete víspera de San Lucas se correrá un toro por las calles de la población, sacrificándolo en la tarde del diecisiete para la venta pública.» (Ll. A. Sessió del 7.10.1888)

«La corrida de un toro de cuerda por las calles de la población en la víspera del día del Santo y sacrificarlo por la tarde de dicho día según inveterada costumbre [...]» (Ll. A. Sessió del 12.10.1889)

«Considerando que dados los gustos, ninguna diversión atraía tanta gente como las corridas de novillos, se acuerda contratar dos corridas de novillos para los días 19 y 20 del próximo mes de octubre, para correrse en la plaza desde las tres de la tarde.» (Ll. A. Sessió del 29.8.1891)

«Se acordó correr un toro por las calles de la población, durante dos días, que serían el 16 y 17 de octubre, costeadado con fondos de la suscripción que se abriría al efecto y para el probable caso de que éste no alcanzará a cubrir todo el valor, se pagará el remanente de fondos municipales. Los días 19 y 20 se celebrarán corridas de novillos en la plaza de la Constitución.» (Ll. A. Sessió del 18.9.1892)

Estos documents ens indiquen els dies que es feien bous i fins i tot l'hora i el lloc en algun cas. Probablement quan especifica «se correrá un toro por las calles de la población» siga per tot el poble, dins el nucli antic, tot aprofitant les murades perquè el bou no s'escapés. Un cop van enderrocar

les murades, se'n van continuar fent fins a la Guerra Civil (1936-1939). Però això ho explicarem més endavant.

Cal destacar també «inveterada costumbre» i «tradicionales costumbres», ja que deixa constància que est tipus d'actes taurins tenia lloc a la localitat des de molts anys abans.

També mataven bous (com veurem en els següents anys posteriors), en est cas, jònecs, que era la principal atracció de la gent. Els mataven a la plaça de l'Església, que llavors s'anomenava «de la Constitució».

El que ens crida més l'atenció és la celebració d'un «toro de cuerda» a Ulldecona. Tota la gent entrevistada ens ha confirmat que no se n'ha fet mai cap, de bou capllaçat; altra gent a qui hem tingut l'oportunitat de preguntar-ho també ens ho ha negat, i els documents de l'arxiu municipal de principi del s. XX fins a l'actualitat tampoc esmenten res sobre cap bou capllaçat a Ulldecona. Pel que aquí exposa, s'entén que van celebrar un bou capllaçat: «la corrida de un toro de cuerda» i, a més, «según inveterada costumbre».

És a dir, que ja portava anys realitzant-se el «suposat» bou capllaçat. Bé, potser faltaria algun testimoni visual per acabar de confirmar-ho, però malauradament no en queda cap de viu.

A final del segle XIX i principi del XX, també es van fer bous al carrer del Pes, segons fonts orals. El que no sabem és si va ser només un any o més.



Bous a la plaça de l'Església, principi de 1900. Curiosos els carafals amb les cordes i el grans que eren. Al fons podem distingir els músics de la Banda de Música amb els barrets blancs que portaven.

Font: Manuel Raga



Hòmens en un carafal (1r quart de segle XX)



Curiós carafal i indumentària (1a dècada s. XX)

Font: Enriqueta Sales

A la dècada dels anys 20, els actes taurins tenien lloc a la plaça de l'Església, el centre neuràlgic del poble des de temps immemorials. Es tancava tota la plaça amb carafals de fusta i carros pels carrers adjacents (St. Lluc, Muntaner, Major per les dues direccions, i St. Antoni) i, per tant, les dues porxades quedaven lliures i formaven part del recinte taurí. L'Ajuntament construïa un carafal molt bonic i gran per a la Banda de Música, que amenitzava la festa i hi tocava tots els anys.



Bous pel carrer Major.

A la foto, els porxos del bar Celedoni amb una estructura de fusta construïda a l'efecte

Font: Enriqueta Sales

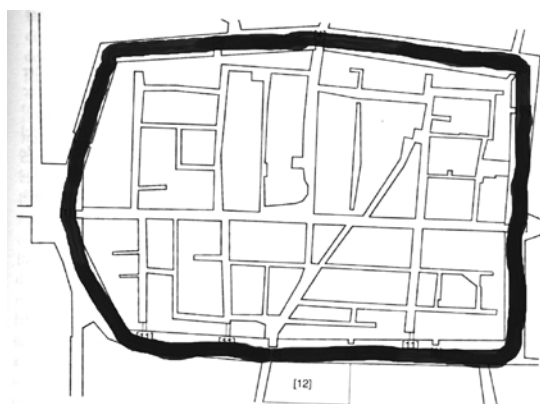
Es portaven bous ben grans, però també vedellets, coneguts popularment com a «confiteres». Llavors sortia a la plaça un home, a qui anomenaven «lo

Ministre», amb una espècie de corneta o trompeta. Era un home que totes les tardes, al tardet, se situava a les cantonades dels carrers o les places i explicava les notícies que hi podia haver. Doncs bé, sortia est home i la gent s'arremolinava al seu voltant. «Lo Ministre» demanava que els hòmens s'apartessen ja que anava a sortir «lo confitero», referint-se al vedell o vedella que anaven a traure. Aleshores, mentre l'animal jovenet estava a la plaça, tiraven caramels i els més menuts s'ho passaven molt bé participant-hi i els grans, veient-ho.

Algun dia també venien uns hòmens coneguts com «los maleteros». Eren quatre o cinc xics jóvens aficionats als bous que portaven una maleta amb dues o tres capes a l'interior i torejaven un bou o dos de la tarda. Llavors, en acabar de torejar, pegaven una volta a la plaça vora els carafals amb la capa estesa agafada pels quatre cantons i la gent (qui volia o qui podia) els tirava diners.

Feien bous els set dies de la setmana i era costum dos dies abans de Sant Lluç, és a dir el dia 16 d'octubre, amollar un bou («ja grandet que feia goig de veure») per tot el nucli antic, és a dir, tota la part de poble que queda de les murades cap a dins, que era on fins a final del segle XIX hi havia les muralles que envoltaven el poble. Així, tancaven totes les sortides de les murades i a banda i banda del carrer Major, i soltaven un bou durant tot el dia, amb la resta de carrers oberts. La gent ja prenia alguna precaució com ara deixar cordes penjades dels balcons per a poder enfilar-s'hi o, fins i tot, alguna porta oberta. Malgrat això, ocasionava nombrosos ensurts que, fins i tot, alguns van acabar tràgicament amb la mort d'algunes persones.

Com ja he esmentat adés, això es duia a terme a Uldecona des de l'últim quart del segle XIX, però probablement ja feia més anys que es realitzava d'esta manera tan curiosa.



Mapa d'Uldecona de com devia ser el poble al s. XVIII i bona part del XIX. La zona marcada amb color és tota la part del poble (aleshores tot el poble) on amollaven el bou i anava solt, compresa entre els actuals carrers: Murada de Dalt, Adell, pl. Sales i Ferré, Murada de Baix, pl. Constitució

Font: Grau Verge, Ferran, i Joan Roig Vidal (2004): *Uldecona setcentista*. Vol. I i II. Benicarló: Onada Edicions.

### **Algunes anècdotes segons Maria Bel Vives (90 anys)**

«Una vegada, ans de la Guerra Civil, fent bous al carrer Major, hi va haver un accident mortal. Allí on actualment té la casa Arnau, baix dels porxos de la plaça Major, hi havia una escaleta i dalt hi havia un bar aleshores. En això, que ve el bou i un grapat d'hòmens volia pujar per aquelles escales per refugiar-se i el sogre del Chiquillero, en pau descanse, (lo pare de Joaquina, que ella encara viu) va quedar-se l'últim per pujar i la gent no podia passar tota alhora i el bou lo va tossar, amb tan mala fortuna que el va ferir de banya i com aleshores no hi havia serveis mèdics ni la medicina estava tampoc tan avançada com ara, va morir.»

«Un dia de bous ans de la Guerra Civil, quan amollaven lo bou per tot lo poble (dins de les murades), hi va haver un accident a l'encreuament del carrer Sants Màrtirs en lo carreró de l'Encomanda. La casa cantonera tenia una porta que donava al carreró (que encara hi és) i una altra que donava al carrer Sants Màrtirs (actualment és una finestra llarga) i els hòmens, quan venia el bou, entraven per una porta i sortien per l'altra depenent de per quin carrer vingués lo bou. Resulta ser que el bou pujava pel carrer Sants Màrtirs en amunt i quan este va arribar a l'altura de la capelleta de St. Màrtirs, se va quedar parat. I un home, Bum-Bum (son pare de Josefina, li dien Santos) va llançar-se a agafar el bou de la coa i van començar a girar els dos alhora, formant un bucle, fins que el bou (molt llest) va voltar a l'inrevés i el va tossar de ple. Però no va ferir-lo de banya, sinó que només va ser l'impacte del cop de cap del bou i va caure a terra. Acte seguit, van acudir per ajudar-lo, companys i amics que allí hi havia, però ell va aixecar-se de terra ràpidament dient que estava bé i que no li havia passat res. Total, dient això, va fer unes poques passes i va caure estés. No va morir a l'acte, però a partir d'este accident, segons fonts orals, va estar sempre dolent i no va recuperar-se mai del tot fins que va morir.»

«Un dia d'estos que feien los bous per tot lo poble, començava a fosquejar i no podien agafar el bou per tancar-lo, ja que durant la nit no restava lliure pel poble, sinó que el tancaven al torill que aleshores estava situat al costat de l'actual botiga d'Electro Morano situada al carrer Major, és a dir, on hi havia el supermercat fins fa ben poc. Resulta que allò era un pati gran i allí tancaven lo bou.

Llavors, no aconseguien tancar el bou i l'animal se va ficar al carreró on antigament hi havia Correus, a la part de darrere del restaurant de Casa Santi (actualment portat per altra gent) i se va quedar en aquell carreró i la gent va posar un carro per un cantó i un altre per l'altre cantó del carreró per poder reduir el bou i aleshores capllaçar-lo i conduir-lo al pati on lo tancaven. Mentre duien a terme esta maniobra per capturar el bou, sense voler, van emparedar un home entre carro i paret i el van matar. Lo bou no el va matar,



però en tot l'enrenou del bou i els carros va morir aixafat. Segons fonts orals, los bous que duïen aleshores no eren com los d'ara, llavors eren bous grans molt forts i amb unes banyes sense despuntar, no com ara que la majoria que duen són jònecs.»

«Un altre accident que li va passar a un home conegut com l'Astrosson, també en època anterior a la Guerra Civil mentre feien los bous per tot lo poble, va ser que a la porteta de les monges Agustines, situada al carreronet sense sortida que dona al carrer Sant Pasqual, davant mateix hi havia una taverna i estava ple d'hòmens. Van sentir-se els crits de les veïnes al balcó de «Ja ve el bou! Que ja ve el bou!» i este home, l'Astrosson, (tot valent) va agafar una cadira i es va situar fora al carrer per cridar l'atenció de l'animal i, quan menys va adonar-se'n, lo bou va arrancar a córrer i va entrar dins de la taverna. En tot l'enrenou del bou i els hòmens tots corrents per allí dins, este home va ser agafat pel bou i va morir. Però no se sap amb exactitud si va ser ferit de banya o només pels cops rebuts.»



Bous pel carrer Major a principi del s. XX. A partir d'esta foto, encara que la qualitat no siga gaire bona, podem saber com eren els carafals: de taulons de fusta i, a la part de dalt, hi lligaven unes cordes dobles travesseres. A estes cordes, n'hi lligaven unes altres perpendicularment que arribaven a terra i servien per ajudar-se a pujar millor en els moments de perill quan s'acostava el bou.

Font: Grau Verge, Ferran (1999): *Ulldecona*. Valls: Edicions Cossetània.

Al cap d'uns anys, però encara abans de la Guerra Civil espanyola, van fer els mateixos dies bous i gairebé tot igual, tret dels dos dies previs a la festivitat del patró del poble que, en lloc d'amollar un bou per tot el nucli antic del poble, el feien córrer des de l'antic portal de València, on actualment està situat el convent de les monges agustines i la papereria Castell, fins a l'altra punta de carrer Major, on hi ha l'Ajuntament i la Casa de Cultura, tapant tots



els carrer que el creuaven. Quan s’havia torejat prou el bou o es feia tard, el capllaçaven i el portaven a l’actual Casa de Cultura on hi havia l’escorxador. El lligaven amb la corda en un dels arbres que actualment encara hi ha davant mateix a la plaça de la Diputació fins que s’acabava la corda, llavors el mataven amb un ganivet i, seguidament, una vegada mort, l’entraven dins i l’esquarteraven. Posteriorment, repartien la carn entre la gent del poble (encara que no n’hi havia prou per a tothom).

Durant la tarda, a part dels bous grans, també hi portaven algun vedell per als més jovenets i els menys valents.

Val a dir, també, que utilitzaven un bastó molt llarg de ferro o de vegades una canya amb una punxa a l’extrem i el clavaven als animals, que donaven coces com a resposta. Per tant, hi havia algun tipus de maltractament físic.

Al mateix temps que tenien lloc al carrer Major, van fer-ne també al passeig de l’Estació, a la meitat sud del passeig, és a dir, de la plaça d’Espanya cap a la piscina municipal (llavors no n’hi havia), era conegut com a «paseo de Guimerà», segons fonts orals.

**Algunes dades**

El 1928, trobem la despesa en pessetes que es van gastar amb coses relacionades amb els bous:

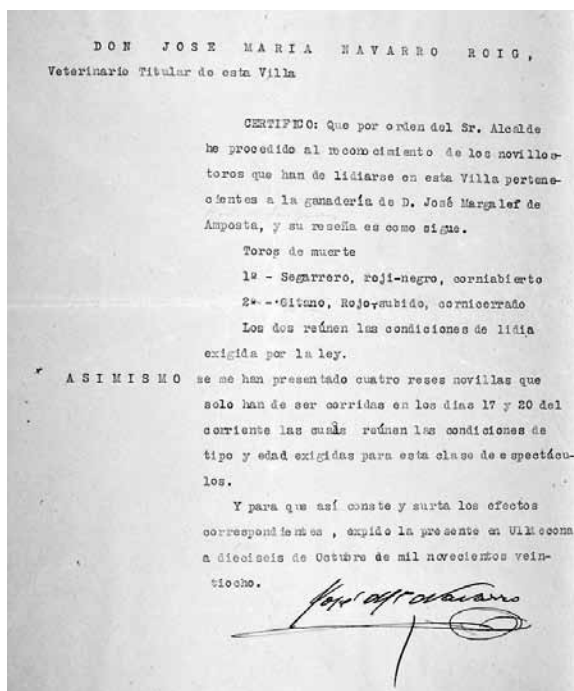
«Construcción carafal y burladeros plaza de toros .....	297,50 ptes.
Cuerdas para el carafal .....	23,25 ptes.
Servicio arrastre en plaza de toros .....	60,00 ptes.
Por las corridas de toros .....	2.495,00 ptes.»
Tot això suma un total de 2.875,75 pessetes de l’època, que aleshores no era poc.	

A partir d’estos documents, podem saber que a Ulldecona s’efectuaven corregudes de bous, el que vindria a ser la tauromàquia en què es toregen i es maten bous amb toreros d’un cert renom en aquella època. També sabem, per altres documents, que l’espectacle era gratuït per a la gent del poble. A partir d’aquí, podem conèixer com construïen la plaça i els carafals. Un dels elements característics d’aquella època eren les cordes que lligaven als carafals i amb les quals s’ajudaven a pujar-hi quan era necessari.

També hi ha documents que demostren que s’havia de passar un control sanitari.

El veterinari d’Ulldecona llavors era José María Navarro Roig. Certificava, per ordre de l’alcalde, que ja havia passat revisió als jònecs i als bous que s’havien de matar durant les festes. Els animals procedien de la ramaderia d’Amposta de José Margalef (Soneca).

De bous per matar, n’hi havia dos:



Document del veterinari que acredita l'aptitud dels bous

Font: AHMU

«1º- Segarrero, roji-negro, corniabierto

2º- Gitano, roji-subido, cornicerrado»

Els dos reunien les condicions que demanava la llei per torejar-los i matar-los per toreros acreditats.

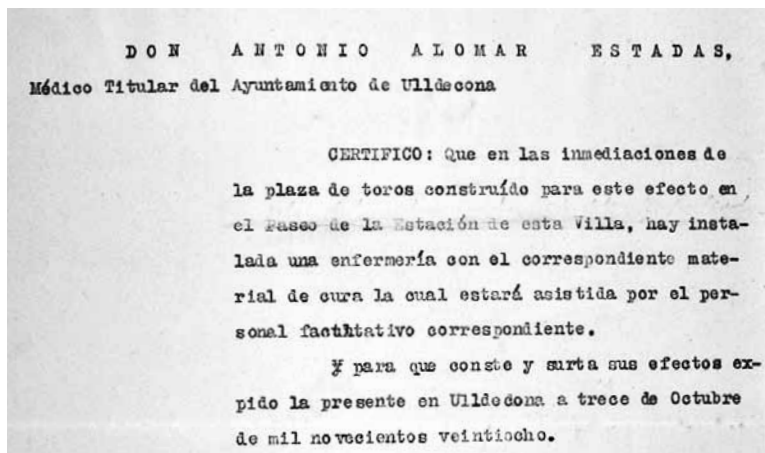
A més, fa constar l'aptitud de quatre caps de bestiar més que no es mataren, sinó que només es faran córrer pel carrer.

### **Servei sanitari**

Cal destacar la instal·lació d'una infermeria amb el material corresponent a les immediacions de la plaça de bous, que el 1928 estava situada al passeig de l'Estació, al tram més al sud del passeig conegut per la gent del poble com «paseo de Guimerà».

Tal com fa constar el metge titular d'Uldecona d'aquell any, Antonio Alomar Estadas, esta infermeria estarà assistida per «personal facultativo correspondiente».

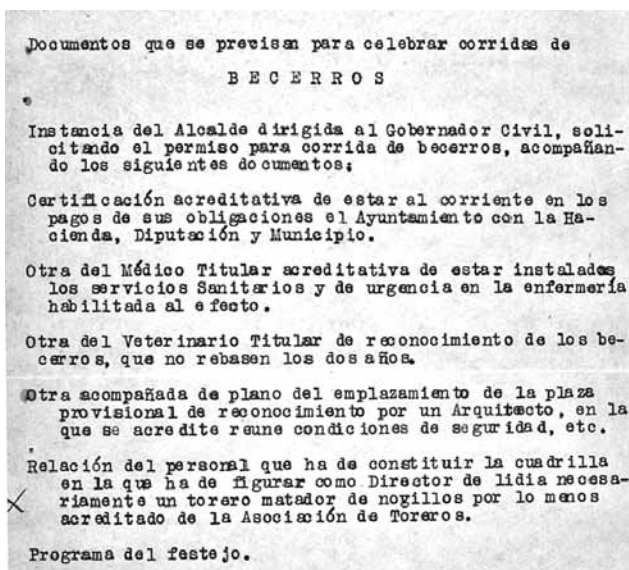
És curiós el fet que en aquells anys hi hagués, per poc que fos, algun tipus de servei mèdic als bous, ja que totes les persones entrevistades han manifestat que fins als anys 80-90 no n'hi va haver. Per tant hi ha un contrast d'informació important, ja que en anys posteriors es tornen a trobar documents que demostren que hi havia una infermeria amb un metge per si succeïa alguna cosa.



Certificat mèdic  
Font: AHMU

Estes dades trobades en els documents referents a les festes de Sant Lluc del 1928, segurament són les mateixes o molt paregudes a les dels anys previs de principi de segle XX.

A continuació, reproduïm un document del 1935 en què s'especifica tota la documentació necessària en aquella època per poder realitzar bous al carrer, en est cas, d'animals jòvens:



Font: AHMU

Els documents que es requerien eren:

- Una sol·licitud de l'Ajuntament en què es demanés permís al governador civil

- Certificat de pagaments de l'Ajuntament amb Hisenda, Diputació...
- Certificat del metge titular que confirmés que els serveis sanitaris eren els adients
- Certificat del veterinari titular que confirmés que els animals eren menors de dos anys
- Certificat de l'arquitecte, amb un plànol de la plaça de bous provisional, en què confirmés que les condicions de seguretat eren òptimes.
- Els noms d'un grup de toreros amb almenys un que fos expert (matador de bous), acreditat per l'Asociación de Toreros
- El programa de festes

Est document té una certa importància i valor, ja que contrasta amb alguna font oral, segons la qual s'afirma que no hi havia cap mena de servei sanitari i, a la vegada, es pot comparar amb els permisos i tot el que es necessita actualment per fer bous.

La sol·licitud de l'Ajuntament en què es demanava permís (actualment a la Diputació de Tarragona) ja existia, el certificat de pagaments se suposa que també i el certificat mèdic també demostra que hi havia un mínim de servei sanitari com avui dia.

Llavors hi havia un veterinari per examinar els animals, tal com actualment està regulat per la Llei 34/2010, de l'1 d'octubre, de regulació de les festes tradicionals amb bous. També hi havia un arquitecte que repassava l'estat de la plaça. Actualment, els membres de la Comissió de Bous passen a revisar els carafals.

Pel que fa al següent punt, que exigeix la presència d'un grup de toreros, actualment trobem la similitud amb l'expert taurí, que no ha de ser un matador de bous, però la funció pràcticament era i és la mateixa.

El programa de festes avui dia també hi és.

### **5.3. Durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)**

Durant el període que va durar la Guerra Civil espanyola (1936-1939), no van tenir lloc actes taurins a la localitat, ja que la gent no estava per fer festes ni celebrar res i la joventut del poble estava tota fent de soldat, segons fonts orals, o almenys no s'ha trobat cap document que demostre que es van realitzar actes taurins a Uldecona.

Com a dada curiosa i interessant, trobem que a Uldecona les tropes franquistes van entrar el 15 d'abril de 1938, que era Divendres Sant.

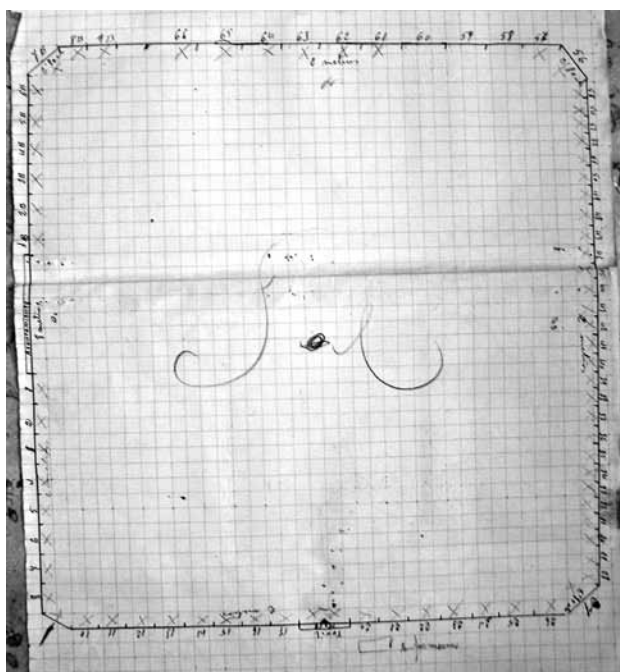
### **5.4. Bous durant el franquisme**

A primers dels anys 40, segons fonts orals, es feien els bous a la plaça, la qual estava situada en uns camps que aleshores eren als afores del poble pràcticament, concretament al final del carrer on actualment se situa el mer-

cat els divendres al matí, davant de la pizzeria El Mosset. Hem de pensar que aquells terrenys no estaven edificats, per la qual cosa hi construïen la plaça i es feien bous. Era una era i hi havia una màquina de batre, i per les festes de Sant Lluc n'aprofitaven la forma redona. La finca en qüestió era propietat de la família Balagué, que actualment encara hi viu.

En esta plaça, es feien tres dies de bous i dos dies més pel carrer Major, on, en lloc de deixar anar un bou solt per tot el nucli antic del poble com s'havia realitzat en anys anteriors, ho feien només de punta a punta de carrer Major, concretament des de la plaça de Sales i Ferré (la Mera) fins a l'altra plaça (l'altra Mera), Constitució, a tocar de l'Ajuntament. Només pel carrer Major i tancant els carrers que el creuaven.

A continuació, el plànol de la plaça de bous del 1944, situada als terrenys de Francisco Balagué:



Font: AHMU

La qualitat no és gaire bona perquè està fet a mà, però també ens serveix per comprovar que tenia una forma quadrada a diferència de la plaça de l'Estació i, fins i tot, ens indica els metres. El de l'Ajuntament ocupava 8 metres de llargada; els cantoners, 2,8 metres; la resta, 2 metres cadascun, i el torill, que ocupava el lloc de dos carafals de 2 metres, és a dir, 4 metres. Com a obstacle, hi havia una carreta al mig de la plaça.

Al matí, tenia lloc «l'entrada» a la plaça (al carrer Major, no). Durant els anys que la plaça de bous estava ubicada en esta zona del poble, sempre es



contractava la ramaderia del Xarnego (del delta de l'Ebre). Les ramaderies sempre es desplaçaven a peu des del lloc de procedència, pasturaven el dia abans pels camps del terme i, durant la nit, mentre la gent dormia, entraven tota la rabera fins a la plaça o els corrals, com s'havia fet des de molts anys enrere.

També hi ha documents que ens especifiquen les despeses (en pessetes) que va ocasionar fer bous i tot el que això comportava. Tot seguit la detallem:

«Corrida de vaquillas por la Avda. del Generalísimo Franco y en plaza cerrada .....	5.190,00
- Construcción barreras para las corridas .....	165,70
- Construcción Tribuna Autoridades, para las corridas .....	450,00
- Alquiler finca instalación plaza para corrida vaquillas .....	200,00
- 2 kg de caramelos surtidos para corrida becerros .....	60,00»

Tot això suma un total de 6.065,7 pessetes, que són 3.198,95 pessetes més que les despeses en bous del 1928. Cal destacar, també, els 2 quilos de caramels per a les «confiteres» i el pagament del lloguer de la finca a Francisco Balagué per construir-hi la plaça de bous, ja que només se'n tenia constància per alguna font oral, mentre que alguna altra no se'n recordava o no ho sabia. Així, amb papers, noms i dades, queda confirmat que es van fer bous en aquella zona durant els primers anys de la dècada dels 40.

Uns anys més tard (a mitjan o a final dels anys 40), ho van passar a l'altra banda del passeig de l'Estació, a la zona més pròxima al tanatori actual i la «lechera», conegut com a «paseo d'Antich». En un carreró menudet (aleshores conegut com a carreró de Roura), hi situaven el torill. Però al cap d'uns anys, Roura es va queixar que els animals li deixaven el pati en mal estat i brut i van decidir fer el torill en un altre carreró, al carrer del Miracle, que van tancar amb carros pels dos extrems del carrer i allò era el torill.

Durant els anys que van realitzar-se bous al passeig de l'Estació, tant en un com en l'altre, la Banda de Música sempre tenia el seu carafal reservat i amenitzava la festa.

Estos actes sempre se celebraven en honor al patró del poble: sant Lluç.

Al mateix temps que tenien lloc al passeig de l'Estació, també se'n feien al carrer Major, on duraven dos dies, al matí i a la tarda. De matí, la prova. Portaven un bou i, generalment, el segon dia el mataven. El capllaçaven i el conduïen fins a l'escorxador, que estava situat a l'actual Casa de Cultura, per la plaça de la Diputació. La resta de dies els feien al passeig de l'Estació fins al diumenge, és a dir, que hi havia bous tota la setmana.

Tots els carafals eren de fusta, no n'hi havia cap de ferro. Generalment, es bastien amb carros i no se sortejaven com actualment. Qui volia construir carafal i qui no, no. Eren de taulons horitzontals i dalt de tot lligaven una

corda ben dobla de punta a punta i, sobre esta mateixa, hi lligaven més cordes que caïen a sota, a la plaça, per als hòmens que s'agafaven i hi pujaven. A les places i als carrers que feien bous, no hi havia cap obstacle, estava tot net. Però al carrer Major, per fer córrer els bous, s'usava una «barrica» gran d'oli que era de ferro. Es posaven dos hòmens darrere de la barrica empenyant-la cap al bou. De vegades, el bou saltava per dalt i els que la duïen... Cames ajudeu-me!

La ramaderia que contractaven gairebé sempre era la del Xarnego, però de vegades també n'hi havia una de Torreblanca (Castelló), alguna vegada la de Rogelio Martí, d'Alfara de Carles, i també Soneca, d'Amposta. Referent a les ramaderies, també hi ha cartes, documents... que ens mostren com els mateixos ramaders s'oferien a l'Ajuntament perquè els contractés per a les festes. El següent, que va dirigit a l'alcalde, n'és un exemple:

«Muy señor mio:

Habiendo dado principio a las tradicionales corridas de vaquillas por los pueblos, me ofresco con mi ganado de Toros Bravos para las fiestas de ésa localidad.- Mas les ofresco que tengo 2 toros y becerros y vaquillas para venderles.

Aprovecho esta ocasión para saludarle, quedando suyo affmos. Y s.s. Q.E.S.M.-”

Signat pel ramader, Manuel Roda Zaragozá de Torreblanca, Castelló.

Els bous i les vaques es desplaçaven a peu, com des de sempre, ja que encara en aquella època (anys 40 i 50) no hi havia els mitjans de transport de què disposem avui dia i pasturaven pel terme un o dos dies abans. Estaven per la bassa de la Llacuna, a prop del Montsià, o també podien estar al riu de la Sénia... Pels volts de les deu del matí, la gent anava a buscar-los allà on fossen i els conduïen amb el ramader cap al poble. A les dotze del migdia, feien l'entrada.

Solien portar dos bous grans i la resta, vaques. La gent anava al costat dels animals pel camp i no hi havia cap problema, fins que arribaven a l'entrada del poble que començava a cridar. Llavors els animals s'esbarraven i sovint hi havia problemes per fer-los entrar al poble pel carrer que volien. Fins i tot alguna vegada no van poder celebrar la prova de les 12 del migdia perquè els bous i les vaques s'havien escapat i dispersat pel terme: serra de Godall, la Foia... amb la consegüent problemàtica que suposava per a la gent que no en sabia res i se'ls trobaven per sorpresa.

Una vegada finalitzada la jornada de bous, generalment el dia següent havia de vindre la mateixa ramaderia. Aleshores, la rabera es quedava pel terme pasturant i els ramaders dormien al ras fins al dia següent que ho tornaven a repetir.

Segons fonts orals, no hi havia edat mínima per baixar a la plaça o al carrer. La «confitera» era per als xiquets, fins i tot amb 5 o 6 anys hi entraven. Hi havia alguns municipals i alguna persona gran vigilant per si era necessari actuar, però no solia passar mai res perquè eren vedells joventets.

### **Algunes anècdotes segons Miguel Millan Querol (68 anys)**

«Un any, quan feien los bous al passeig de l'Estació, després de la prova del matí, a migdia van deixar la vacada solta per la plaça i els donaven algunes bales de palla per a menjar. Eren bous del Xarango. Un bou se va escapar i va anar-se'n en direcció Montsià pel camí de la bassa de Montsià. Per allí venia un home en carro i matxo i el bou en arribar a la seua alçada va embestir el cavall i el va aixecar, però sense més conseqüències, i va seguir la seua fugida.»

«Una vegada, quan feien los bous pel carrer Major, a l'actual emissora de ràdio, era un bar i un bou va entrar i va pujar fins al primer pis i va tornar a baixar, sense cap conseqüència destacable.»

«On està la urbanització actualment, (pl. Països Catalans) hi havia una zona que serraven troncs i per festes un grup d'amics comprava una vaqueta o dos, les torejaven dins del seu recinte, sense demanar cap permís a l'Ajuntament ja què no calia i posteriorment les mataben i se les menjaven.»

Al passeig de l'Estació i al carrer Major, es van fer des de final dels anys 40 i durant tota la dècada dels 50, tot i que al carrer Major es van deixar de fer abans que a l'Estació a causa de l'augment del trànsit, ja que era per on passava la carretera. A l'Estació van durar uns anys més que al carrer Major, fins al 1965 com a mínim, perquè hi ha una gravació de vídeo d'aquell any on es veuen els bous en aquella zona del poble.

A la pàgina següent, reproduïm un document del 1951 trobat a l'Arxiu Municipal on es pot comprovar la forma que tenia la plaça situada al passeig de l'Estació.

Ens serveix molt bé per observar-ne la forma rectangular, però més aviat era octogonal, ja que s'hi distingeixen 8 costats. Constava de 30 carafals a cada costat, és a dir, 60, més 4 de cantoners, el de l'Ajuntament (el més gran) i dos més, un per a l'Orfeó, i un altre per a un particular. Sumava un total de 67 carafals.

Durant els anys 40 i 50, a la plaça que aleshores estava situada al passeig de l'Estació, a part de la solta de bous normal per a la gent, es van dur a terme (durant diversos anys) corregudes de bous, és a dir, que torejaven jò-necs amb capa i espasa, els banderillejaven i finalment els mataben toreros

PLAZA DE TOROS		
Ayuntamiento		
M. Costa		José Arnel
Bautista Querol Sans	1	Francisco Ollé Guillem
Id. Id.	2	Id. Id.
Bautista Prades García	3	Bautista Vives Ollé
Id. Id.	4	Id. Id.
Lucas Muñoz Montrós	5	Juan Gavalda Castell
Id. Id.	6	Id. Id.
Lucas Fusté Querol	7	Agustín Labernia Castell
Id. Id.	8	Id. Id.
Agustín Vericat Raga	9	Joaquín Poy Sales
Id. Id.	10	Id. Id.
José Vericat Castell	11	Joaquín Lázaro Costes
Id. Id.	12	Id. Id.
Juan Marcoval Bonet	13	Miguel Querol Ferré
Id. Id.	14	Id. Id.
Joaquín Borrás Cardona	15	José Vidal Barrera
Id. Id.	16	José Vidal Torrent
Pascual Ferré Forcadell	17	Id. Id.
S. B. de C. E.	18	Joaquín Ollé Ferré
Id. Id.	19	Id. Id.
Marónimo Castell Guarch	20	Joaquín Fabra Vericat
Id. Id.	21	Enrique Sans Elies
Agustín Ferré Vidal	22	Id. Id.
Id. Id.	23	Juan Torrent Gavalda
José Guardia Miralles	24	José Roig Guardia
Id. Id.	25	José Torrent Lázaro
Juan Bel Lleixà	26	Santiago Lázaro Ortín
Antonio Nadal Roig	27	José Castell Forcadell
José Antich Tomás	28	Ubaldo Raga Revarté
Id. Id.	29	Vicente Vericat Raga
	30	Agustín Ferré Ferré
Manuel Forné Cucala		Antonio Juan Fusté
José Vericat Ferré		Orfeón A. A. M.
Id. Id.		Id. Id.

Font: AHMU

de professió, un del quals era Juanito Serra, d'Uildecona, a qui la gent anava a veure.

Però, quan actuaven estos toreros i realitzaven corregudes, posaven una

taquilla i s'havia de pagar entrada per pujar als carafals i veure l'espectacle, encara que en fosses el propietari. Aleshores, un any, la gent es va enfadar perquè no els donaven cap entrada i els feien pagar igualment per estar al seu propi carafal. Llavors l'any següent la gent no va anar a buscar número per al carafal. Va ser llavors quan van canviar la ubicació del passeig de l'Estació al carrer de Sant Lluc, conegut com a «carrer del Pes».



Papereta que anunciava la celebració d'una «extraordinaria corrida de novillos» el 1948, en què actuava el torero local Juanito Serra  
Font: Enriqueta Sales



Juanito Serra al passeig de l'Estació delectant el públic amb algunes capotades  
Font: cedida per Angelita Capseta



Del 1951, també trobem un cartell interessant:

Quant als bous a l'Estació i al carrer de Sant Lluç, pensem que devien coincidir les dues zones alguns anys després de deixar-los de fer al carrer Major, ja que com hem comentat abans hi ha un vídeo del 1965 en què ens demostra que encara es feien a l'Estació; però, per una altra banda, al programa de festes del 1964 s'anuncia el primer bou embolat fet a Uldecona i per fonts orals se sap que va tenir lloc al carrer de Sant Lluç.

Bous al «carrer del Pes»

Com ja hem comentat, es van començar a fer en est carrer a mitjan dels anys 60 aproximadament. Concretament, al 1964 ja se'n van fer al carrer en qüestió. A continuació, reproduïrem un fragment del programa de festes del 1964 que considerem importantíssim: «Viernes, día 16, a las 21-Espectacular Toro Embolado»

Es tracta del primer bou embolat que va tenir lloc a Uldecona, el divendres 16 d'octubre de 1964, al carrer de Sant Lluç. Segons diverses fonts orals presents en aquell moment i espectadors, va succeir així:

«Van embolar-lo a la casa núm. 19 del carrer Sant Lluç, del Pinyano (dalt de casa Fernando). Lo van portar capllaçat des del pati de Marcoval, situat a la Murada de Dalt, i el van lligar a un cabiró de fusta que van recolzar al balcó (que no té gaire alçada) i li van col·locar les estructures metàl·liques amb les boles (de l'època, que eren més simples i no són com les d'ara). Van botar-li foc a les boles i van tallar-li la corda. Fins aquí tot normal. Aleshores, lo bou va emprendre el camí carrer amunt empaitant els hòmens i jóvens que hi havia. En arribar a la Murada de Dalt va girar a mà dreta (que el recinte ocupava un tros de la Murada de Dalt) i al primer carreró (que estava tapat en carros) va fer un salt força espectacular i va passar per dalt dels carros i la gent que hi havia damunt i es va escapar. Llavors molta gent no el va ni veure, ja que des d'on lo van embolar fins a la plaça de l'Església no hi va anar.



Cartell que anuncia la celebració de «la corrida de 2 novillos toros» pel torero Ángel Ramiro i, el més curiós de tot, la «presentación del rejoneador en moto Aresta»

Font: AHMU

Al cap d'un moment, des dels terrats de les cases ja es veia per la sèquia i després per la serra de Godall, ja que portava les boles en foc i al ser de nit podies anar seguint lo foc. Finalment, va baixar prop de l'ermita de la Pietat i va fer cap a Montsià on va estar uns dos o tres dies aproximadament fins que el van trobar i el van tornar a la ramaderia.»

El bou en qüestió el guardaven per a manso, però es va revolucionar una mica i el van capar. Era propietat de la ramaderia del Xarnego.

El bou embolat a Ulldecona es desconeixia fins aleshores i sembla que la idea de fer-ne aquí va sortir a partir d'assabentar-se que se'n feien pels pobles castellonencs pròxims com a la Jana, Traiguera, etc.

Els següents 3 o 4 anys aproximadament no va tenir lloc cap bou embolat a causa de la mala experiència que havien tingut amb el primer que es va escapar.



Rabera baixant pel carrer de Sant Lluç amb el manso davant per fer-los entrar al torill a final dels 50  
Font: Miguel Millan

Els bous al carrer de Sant Lluç van durar fins a final dels anys 70 aproximadament. Segons fonts orals, van ser dels millors anys de bous o, si més no, els anys i el lloc en què van xalar més. En part, podria ser gràcies a les actuacions desinteressades de persones del poble que realitzaven *shows* per muntar gresca i fer més animades i distretes les tardes de bous. Estic parlant de José Pasalamar, conegut al poble amb el renom de «Careto», i tres o quatre més que amenitzaven la festa amb les «xarlotades» que deien. Torejaven amb un sidecar o es disfressaven de dona o també, de vegades, entraven dins d'una espècie de bidó i redolaven pel carrer mentre eren envestits per les vaques, que habitualment eren jovenetes.



La colla que animava la festa baixant en moto i una carreta pel carrer de Sant Lluç, anys 60  
Font: Manuela García

Els carafals eren de carros amb fustes i els bous els continuaven portant a peu fins a mitjan dels anys 70, quan ja els van transportar en camió. Els bous es feien a l'octubre per festes de Sant Lluç com s'havia fet fins aleshores, però cap al 1965-66 es van traslladar al setembre en honor a la patrona, la Verge de la Pietat.

## **5.5. Final del franquisme fins a l'actualitat**

### **Bous a la plaça de Catalunya**

A mitjan dels anys 60, es van deixar de fer bous al passeig de l'Estació i van estar uns pocs anys que només se'n feien al carrer de Sant Lluç fins que a primers dels anys 70 van mirar de fer-los a la plaça de Catalunya, fins que es va enquistar i enjardinar al 1989-1990. A la plaça de Catalunya van coincidir uns anys amb el carrer de Sant Lluç: al matí o al migdia, bous al carrer i, a la tarda, a la plaça de Catalunya.

La plaça tenia forma arrodonida i estava construïda amb carafals de fusta, amb carros, però ja s'anaven substituint per remolcs. Fins al moment no n'hi havia cap de ferro; més tard, cap al final d'esta etapa, ja van començar a posar-ne alguns de barrots de ferro.

Fins i tot algunes colles es construïen unes barreres davant del seu propi carafal amb tendals per condicionar-se'l al seu gust i fer-lo més divertit.

Les ramaderies que es contractaven habitualment eren la de Pedro Fumadó, lo Xarnego, de Deltebre, tot i que anteriorment també era la de Soneca (actualment Margalef), d'Amposta, i de vegades també la de Rogelio Martí, d'Alfara de Carles, però generalment sempre solia ser la mateixa o com a molt dos de diferents.

S'hi duïen a terme habitualment uns cinc o sis dies de bous i almenys un bou embolat, que segons s'esmenta en un programa de festes del 1979 s'anomenava «bou de foc» i a les tardes «exhibició de bestiar boví». Fins i tot alguns anys més tard hi posa «espectacle tradicional-BOUS».

A dins la plaça, hi havia alguns obstacles. Uns quadrats fets amb cabirons de fusta per ficar-se a dins, alguns pneumàtics de tractor grans... i una cosa curiosa va ser una espècie de bassa o piscina que va estar només els primers anys, fins a final dels anys 70.



Bous a la plaça de Catalunya on es pot veure la bassa o piscina i el torill a la part inferior esquerra de la imatge

Font: revista mensual d'informació local, *Uldecona*, 1985

Durant algun temps, també hi van actuar Careto i companyia en esta plaça. Concretament, al 1979 (Quinquennals) el programa de festes especifica: «Exhibició de bestiar boví, amb l'actuació del cèlebre <showman> local <CARETO> i el seu grup.»



A la foto de l'esquerra, tot el grup disfressat i, a la dreta, Careto torejant amb la capa

Font: Manuel Raga

A final dels 70, van deixar de fer-se bous al carrer de Sant Lluç i van anar provant algun carrer com ara el carrer de Salvador Vidal (conegut com a «carrer Nou»), on només es van fer bous un any o dos i un bou embolat pel carrer també, però no va donar el resultat esperat. Pocs anys més tard, a principi dels anys 80, van passar-los a fer al carrer del Calvari que es troba a continuació, perpendicularment, de la plaça de Catalunya. I un dia de tots realitzaven la solta de tota la vacada pel carrer del Calvari a l'estil «encierro» fins a arribar a la plaça de bous, tal com deixa constància un programa de festes del 1983.



Panoràmica de la plaça de Catalunya una tarda de bous a la portada del programa de festes del 1983  
Font: cedit per Angelita Capseta

A poc a poc, a mitjan i final dels 80, es van anar introduint algunes coses com ara la «prova» al matí al carrer del Calvari i, a la tarda, es continuava fent a la plaça de Catalunya, intermedi a les tardes de bous a la plaça amb activitats com campionats d'estirar corda... I també la introducció de vaquetes de matinada, tal com diu en un programa del 1987, en què especifica que «el dia 11 de setembre a les 6 h "entrada (encierro) matinal"».

Totes les tardes hi havia una o dues vaquetes «confiteres», però les de la matinada ho eren totes i agradava molt, sobretot als jòvens. L'entrada de vaquetes de matinada pel carrer del Calvari es va continuar fent durant els anys 90 i part de la primera dècada del segle XXI, fins al 2006, que va ser l'últim any que se'n van fer per motius diversos com ara el canvi de les barres de fusta horitzontals a les barres de ferro verticals o l'estat etílic d'alguns



assistents, entre altres motius.

Pel que fa als serveis sanitaris, a partir dels anys 80-90 ja es van intensificar més. Un fet que cal destacar és que es va posar una ambulància al costat de l'espectacle.

Finalment, i com ja hem comentat abans, el 1989 van pavimentar i arreglar la plaça de Catalunya, amb la qual cosa ja no es podien fer bous. A partir de llavors, es van fer més als afores del poble, en uns terrenys cedits per Pedro Arnau.

### **Bous als terrenys cedits per Mobles Arnau**

S'havia de buscar un lloc per substituir la plaça de bous de la plaça de Catalunya i un ulldeconenc va oferir els seus terrenys situats entre les escoles i el camp de futbol municipal a canvi d'un parell de carafals per a ell. En esta zona van durar des del 1990 aproximadament fins a les passades Quinquennals, el 2009.

Els bous començaven en diumenge a la nit com s'havia fet els darrers anys 80 amb dos bous embolats i alguna vaca i des del dilluns fins al divendres es feien bous. Al migdia, pel carrer del Calvari i a la tarda, a la plaça.

Per al carrer, s'utilitzaven bidons plens d'aigua o d'arena i, a les cases, qui volia instal·lar com unes gàbies de ferro per refugiar-se i protegir-ne la porta.

Es va mantindre algun obstacle a la plaça similar al de la plaça de Catalunya, però també se'n va introduir algun de nou. Així trobem que hi havia tres estructures triangulars de fusta, una plataforma de fusta sobre uns bidons i amb una rampa d'arena per pujar-hi, així com també una gàbia de barres de ferro redona que la gent la podia anar movent per l'interior del recinte taurí, banc per embolar. Però una novetat que hi va haver en esta plaça van ser unes cordes ben grans que penjaven d'una estructura vertical de ferro que anava girant i la gent s'hi enfilava per protegir-se dels bous. Ben entrats els 2000, es va traure un triangle de fusta i es van posar unes escales, una o dues taules, i la plataforma de fusta amb els bidons que hi havia al mig es va substituir per una altra de forma redona i de fusta, també amb unes barres de ferro al mig que s'enfilaven cap amunt en forma d'ampolla, on la gent pujava si alguna vaca o bou saltava.

Les ramaderies més habituals que es contractaven eren la de Pedro Fumadó, Orient, també algun any la d'Octavio Besalduch i, amb els anys, es va anar introduint alguna ramaderia diferent com ara Fdo. Machancoses, l'Assut de Xerta, Ramón Ángel, Mansilla, la Paloma, la Rambleta, Alfonso Baena, Doménech...

A mitjan tarda, es feia un descans de 15 minuts aproximadament com ja es feia abans a la plaça de Catalunya. Es realitzaven campionats d'estirar



Les cordes  
Font: elaboració pròpia



Qualsevol lloc és bo per torejar  
Font: Manuel Raga

corda, enfarinada, concurs de samarretes, sangriada, salsitxada popular... i els xiquets i les xiquetes aprofitaven per sortir a la plaça i jugar-hi una estona. Seguidament, després del descans, s'amollava una vaqueta «confitera» per als menys valents o els més jovenets, fins al 2006 que va ser l'últim any en què se'n va fer juntament amb les vaquetes a la matinada (6 h o 7 h). Tenien lloc un dia a la setmana, majoritàriament dijous o divendres, i als anys 2000, a les 7 de la matinada, com s'explica en un programa de festes del 2004.

També cal recordar una anècdota de principi dels 2000 (2003 o 2004) en què un bou gran que sempre portaven a la tarda, es va escapar trencant els barrots de ferro d'un carafal (una mica dèbil) i va anar baixant pel poble fins al passeig de l'Estació. Per tornar-lo a tancar, van tardar molta estona i, fins i tot, van haver de dur mansos des de València. Justament aquell dia a la nit estava previst fer el ball de mantons tradicional de la localitat dels juvenils (entre 8 i 14 anys). Molta gent, per temor, no va sortir a ballar i, finalment, es va suspendre el ball que es va fer a festes de Sant Lluç a l'octubre del mateix any.

Almenys hi havia dos o tres bous embolats durant les festes. A les del 2006, van portar dos bous «cerrils» del Xarnego, patrocinats per la Penya Sant Dennis, uns particulars del poble. Els bous van rebre el nom d'Eto'o i Belletí, en honor als jugadors del Barça que van marcar els gols a la Champions del 2006.

### **Bous a la plaça del costat del poliesportiu**

I per últim, i fins al moment, al 2010 es va canviar la ubicació de la plaça de bous des de dalt del poble on eren els terrenys cedits per Arnau a la part



Cartell d'anunci dels bous «cerrils»  
Font: Manuel Raga

baixa, en uns terrenys propietat de l'Ajuntament al costat del poliesportiu.

La plaça, si fa no fa, té la mateixa mida i la mateixa forma arredonida, pràcticament, i els carafals continuen sent els mateixos: una barreja de remolcs amb fustes i de ferro. El que sí que ha canviat és el torill, ja que anteriorment sempre era de fusta i, amb el canvi de plaça, se n'ha posat un de ferro.

Pel que fa als obstacles del mig, la majoria també són els mateixos, excepte les cordes que hi havia que ara no hi són, els triangles de fusta tampoc hi són, s'ha incorporat una estructura de formigó que no té cap funció específica i s'ha aprofitat un arbre molt gran que hi ha dins el recinte i s'ha rodejat amb cabirons de fusta formant un quadrat.



Vista general de la plaça situada darrere la Cooperativa i al costat del pavelló poliesportiu  
Font: elaboració pròpia

Els bous al carrer es continuen mantenint al migdia pel carrer del Calvari. A les tardes, a la plaça últimament (ja que no hi ha vaqueta «confitera») s'ha incentivat els més menuts amb carretes en forma de bou portades per una persona per distraure'ls als intermedis.

Les ramaderies que es van contractar el 2010 van ser: Fernando Mansilla, Ramón Ángel Marín, Machancoses, la Paloma i Hnos. Ozcoz (de Saragossa i patrocinada per la penya Amics dels Bous) que en va ser la novetat, ja que mai havia vingut a Ulldecona.

## **5.6. Algunes consideracions actuals**

### **5.6.1. Associació Cultural Falduda Amics dels Bous**

No podem parlar de bous a Ulldecona i no explicar res sobre l'associació acabada de crear de persones aficionades als bous amb el nom d'Associació Cultural Falduda Amics dels Bous.

La idea va sortir al maig del 2009, aproximadament, i durant est mateix any es va confeccionar el que seria l'associació i els objectius principals que eren potenciar els bous a Ulldecona i col·laborar conjuntament amb l'Ajuntament per fer més dies de bous, més embolats... i, si es podia introduir alguna novetat, millor.

Però fins al 2010 no es va reconèixer com a entitat oficialment. El mateix 2010 va patrocinar una tarda de bous de la ramaderia Hnos. Ozcoz i un bou embolat més que l'any anterior de la mateixa ramaderia.

La penya intentava i intenta aconseguir diners mitjançant donacions, dinars, quotes anuals de socis, venda d'articles com samarretes, mocadors o, fins i tot, la instal·lació d'un bar al costat de la plaça de bous.



Components de l'Associació Cultural Falduda Amics dels Bous, 2010

Font: elaboració pròpia



Carrossa de festes de l'Associació, 2010  
Font: Manuel Raga

### **5.6.2. Nova explotació ramadera**

Es tracta d'un petit reportatge sobre la ramaderia de Fdo. Mansilla, concretament d'una part situada a Ulldecona.

#### **5.6.2.1. Situació**

Finca situada als peus del Montsià, al costat de l'autopista AP-7, dins del terme d'Ulldecona.

#### **5.6.2.2. Nom i origen**

El nom original és El Campàs, però es coneix amb el nom del seu propietari, Fdo. Mansilla. Va ser fundada el 1988 a Torreblanca (Castelló). Està formada per una explotació a Torreblanca i una altra a Ulldecona. Compta amb un total d'uns 200 caps de bestiar. Estes finques d'Ulldecona les va adquirir el 2007, quan buscava més territori per Torreblanca i no trobava finques prou grans, llavors va ser per mitjà d'un corredor de finques que va fer cap a terres faldudes. Des del 2007 que posseeix les finques, però no va entrar en funcionament fins al cap d'un any aproximadament. Actualment, té uns 48 animals a l'explotació d'Ulldecona: tres bous, un manso i la resta, vaques de diferents edats.

#### **5.6.2.3. Situació geogràfica**

L'explotació d'Ulldecona li va millor que la de Torreblanca per la zona on està situada, ja que sol anar més pels pobles del Maestrat i de les Terres de l'Ebre (zones amb força tradició taurina), per tant, li és molt cèntrica i està més ben situada per al sector de faena que fa.



#### **5.6.2.4. El treball a la ramaderia**

Els animals disposen de diversos camps d'extensió considerable separats per tanques de carretera o de fusta i algunes finques s'uneixen per algun cantó. Hi ha una caseta per al ramader amb una cuina, menjador, lavabo, dormitori... També hi ha diverses naus a l'estil de granges d'aviram, una per als animals que tanca a la nit, quan fa mal temps, i altres per guardar-hi pinsos, palla, maquinària, etc.

Sol donar-los menjar al matí i després ells ja pasturen tots sols. Però, segons Fernando, de faena sempre n'hi ha: «Tots els dies del món els animals han de menjar.»

La temporada forta, però, és a l'estiu quan la majoria de localitats duen a terme els actes taurins. Segons el ramader, és com una campanya agrícola: «És quan arplegues el fruit de tot l'any.»

#### **5.6.2.5. Sanitat i impostos**

Pel que fa a la sanitat, com en totes les explotacions ramaderes, s'han de sanejar els animals de les dues finques i marcar els vedells. Això ho fa a la finca de Torreblanca, perquè segons diu: «M'és més còmode, però podria marcar els animals i sanejar-los tant a Torreblanca com a Ulldecona.»

El fet de tindre una explotació a la Comunitat Valenciana i una altra a Catalunya no l'afecta gaire pel que fa al tema dels impostos que ha de pagar, ja que, si fa no fa, paga pràcticament el mateix als dos llocs. En paraules textuais: «Hi ha coses bones a Catalunya i coses bones a la Comunitat Valenciana.»

#### **5.6.2.6. Animals i actuacions destacables**

Fernando Mansilla destacaria les actuacions a Oropesa (2008) i Traiguera, però ell creu que això és una opinió particular de la gent: «Hi haurà gent que li agradarà més un dia i altres que destacarien un altre dia i lloc.»

Com a millors animals que posseeix actualment destaquen els noms de Mosquita, Artista, Campeona i Estrellita.

#### **5.6.2.7. Previsions de futur**

Fernando Mansilla Bellés té pensat portar més animals a Ulldecona, els que l'explotació li permeti, ja que necessita una llicència d'activitat que antigament no existia que marca el nombre màxim d'animals que hi pot haver.

També té intencions de construir-hi alguna infraestructura més com corrals, murs de separació, tanques...

#### **5.6.2.8. Opinió del ramader sobre la polèmica actual dels bous**

El mateix ramader creu que tot això de bous sí o bous no és una estratègia

i un muntatge dels polítics. La prohibició de les corregudes a Catalunya no l'afectarà directament, perquè els seus bous van destinats a les festes populars amb bous sense mort ni maltractament de l'animal, però segons diu: «Quan afecta el bou, sempre m'afecta.»

En resum, creu que tot això és un tema polític i no una polèmica que l'haja creada la gent del carrer.



Vista general del tancat amb Montsià al fons  
Font: elaboració pròpia



Fernando Mansilla Bellés, propietari, amb alguns animals i les granges on dormen al fons  
Font: elaboració pròpia



Posant-los menjar amb l'ajuda del tractor  
Font: elaboració pròpia



Dos mascles a la finca amb una part de Montsià al fons  
Font: elaboració pròpia



Vaques menjant

## 6. CONCLUSIONS

Es pot afirmar que les zones del món on hi ha més espectacles taurins que no siguen corregudes de bous després d'Espanya són alguns països mediterranis o pròxims a Espanya com Portugal o França i països llatino-americans, la qual cosa demostra que ja en l'època de la colonització se celebraven festes populars amb bous que havien adaptat de la metròpoli.

També podem concloure que se celebren espectacles taurins d'est tipus per tot Espanya, però la zona on més es concentren és al mediterrani i, dins de Catalunya, a la zona sud, a les Terres de l'Ebre, encara que queden algunes localitats pel centre i pel nord que encara les mantenen com

Cardona i Olot.

Pel que fa al cas concret d'Ulldecona, on s'explica l'evolució històrica, és on hem tingut més dificultat, però a la vegada hem disposat de més informació i més documents. Pot parèixer contradictori, però no, és cert. Això es deu al fet que, en disposar de tanta informació per mitjà de fonts orals, documents de l'Arxiu Municipal, fotografies, programes de festes vells, revistes, etc., havíem d'anar amb compte de no posar una informació falsa o que no fos del tot clara. També hi havia el problema d'excés d'informació i, per tant, no es podia tractar tot detalladament. Un altre problema ha estat la contradicció d'algunes fonts orals. Els informants explicaven coses diferents o cada un una versió una mica diferent de l'altra i ho vam haver de confrontar amb altres documents.

La datació exacta també ha estat dificultosa, ja que les fonts orals no recordaven els anys exactes i les úniques dates exactes que hem pogut assegurar són les dels programes de festes i dels documents de l'Arxiu Municipal. Per tant, moltes vegades s'han explicat coses que a l'hora de datar-les hem jugat amb un marge d'uns pocs anys per no afirmar una cosa i que després no fos veritat.

Després d'estudiar-ho detalladament, podem veure l'evolució d'esta festa i concloure que a Ulldecona al segle XVII se celebraven bous; que fins ben entrat el segle XX s'amollava un bou per tot el nucli antic, que quedava en llibertat pels carrers amb el perill que això suposava; que la manera de construir els carafals i la de torejar era diferent de la d'ara, que es van produir algunes dades curioses, anècdotes interessants i tràgiques. El més espectacular és com ha evolucionat la festa dels bous a Ulldecona durant la segona meitat del segle XX al mateix temps que evolucionava la societat i es modernitzava. Els carafals van passar de ser de carros a ser amb remolcs dels tractors i, després, tot i que es mantenien els remolcs, van augmentar els de barrots de ferro, ja que eren més còmodes i més segurs. Una altra cosa que ha canviat o que ha desaparegut són les vaquetes «confiteres», que van durar fins al 2006. Des de feia molts anys que se n'havien fet a Ulldecona i donaven molt de joc i molta diversió als espectadors i participants. Actualment, a la majoria de pobles del voltant en continuen fent. La modalitat més estesa a les Terres de l'Ebre és la de bous a la plaça, que és la més comuna en tots els pobles, juntament amb els bous de carrer, seguida de l'embolat.

Per acabar, voldríem expressar un desig personal ja que ens agradaria que amb l'entrada de la Llei 34/2010, de l'1 d'octubre, de regulació de les festes tradicionals amb bous, s'assegurés la continuïtat de la festa per sempre amb el màxim respecte per a les persones i per als animals, tot i saber que molta gent pot no estar-hi d'acord.

## 7. BIBLIOGRAFIA

### Revistes

- *Bous al carrer* [Puçol: Producciones Bous de carrer, SLU] núm. 131 (març 2010)
- *Bous al carrer* [Puçol: Producciones Bous de carrer, SLU] núm. 1291 (gener 2010)
- *Bous al carrer* [Puçol: Producciones Bous de carrer, SLU] núm. 146 (gener 2011)
- *Cop d'ull* [Tortosa: Doble columna, s. l.] núm.182 (octubre 2010)
- *Informatiu de l'Ajuntament - ULLDECONA* [Ajuntament d'Ulldecona] núm. 10 (octubre 1990)
- *Raïls* [Ulldecona: Centre d'Estudis d'Ulldecona] núm. 24 (2008)

### Llibres

- Ferré Ferré, Alberto (1983): *Historia de Ulldecona y su entorno geográfico*. Ulldecona: Ajuntament d'Ulldecona.
- Grau Verge, Ferran (1999): *Ulldecona*. Valls: Edicions Cossetània.
- Grau Verge, Ferran, i Joan Roig Vidal (2004): *Ulldecona setcentista*. Vol. I i II. Benicarló: Onada Edicions.
- Rodríguez Montesinos, Adolfo (2000): *Los toros del recuerdo*. Madrid: Consejo General de Colegios Veterinarios de España.

### Fonts orals

- Alejandro Vericat Forcadell, 77 anys, jubilat.
- Angelita Capseta Martí, 70 anys, pensionista.
- Fernando Mansilla Bellés, 46 anys, ramader de bous braus.
- Maria Bel Vives, 90 anys, jublada.
- Miguel Millan Querol, 68 anys, jubilat.
- Omar Marín Castell, 29 anys, veterinari.
- Pilar Forcadell Verdiell, 76 anys, jublada.

### Arxiu Històric Municipal d'Ulldecona

- Documents de "Festes majors Sant Lluc i Pietat" del 1928 al 1944 (1358-01 fins -21).
- Documents de "Fiestas y festejos", "Antecedentes Fiestas Mayores, años 1951 a 1963, 1964 a 1968 i 1969 a 1975 ("sección 16ª").

### Webgrafia

- <http://www.ca.wikipedia.org> [en línia]. [consulta: 5.6.2010]



- <http://www.elsbouslanostraaficio.es> [en línia] [consulta: 12.9.2010]
- <http://www.correbousvidreres.cat> [en línia] [consulta: 3.10.2010]
- <http://www.recortadores.com> [en línia] [consulta: 19.12.2010]
- <http://www.bousalcarrer.com> [en línia] [consulta: 6.11.2010]
- <http://www.bousebre.com> [en línia] [consulta: 20.7.2010]
- <http://www.elrincondeordonez.blogspot.com> [en línia] [consulta: 2.1.2011]
- <http://www.cineario.com> [en línia] [consulta: 2.1.2011]

## **8. AGRAÏMENTS**

- A Ferran Grau Verge, com a tutor del treball de recerca que m'ha anat guiant i l'he «marejat» sempre que m'ha calgut. També per ajudar-me a buscar per l'Arxiu Municipal d'Ulldecona.

- A Alejandro Vericat Forcadell i Pilar Forcadell Verdiell, per compartir unes horetes de xarrada amb mi i explicar-me coses dels bous a Ulldecona d'anys enrere.

- A Miguel Millan Querol, per compartir la seua experiència i la seua memòria sobre els bous a Ulldecona de fa anys.

- A Maria Bel Vives, que tot i els seus 90 anys em va explicar perfectament com eren els bous d'abans de la Guerra Civil.

- A Fernando Mansilla Bellés, per obrir-me les portes de la ramaderia i contestar-me algunes preguntes.

- A Omar Marín Castell, per concedir-me una entrevista com a veterinari taurí i proporcionar-me documents sobre el tema.

- A Angelita Capseta Martí, ma iaia, per proporcionar-me nombrosos documents vells que tenia per casa i per contestar-me dubtes sobre coses del poble.

- A Manuela García i Josep Pasalamar, per cedir-me fotografies antigues.

- A José M. Querol Camós, per cedir-me fotografies antigues.

- A Joan Vidal i Arasa, per facilitar-me informació sobre la festa dels bous a les Terres de l'Ebre.

- A Manolo Vericat Forcadell, per facilitar-me la comunicació amb la ramaderia de Fernando Mansilla i facilitar-me el transport.

- A l'Ajuntament d'Ulldecona, per facilitar-me l'accés a l'Arxiu Històric Municipal.

- I, finalment, als meus pares, M. Pietat i Narciso, per animar-me en tot moment a acabar el treball i ajudar-me en algunes coses.